

Jari Hanski

31.3.2007

**SUOMEN ITSENÄISTYMINEN KANSAINVÄLISESSÄ
VERTAILUSSA**

SISÄLLYSLUETTELO

TUTKIMUKSEN TAUSTA	3
ENSIMMÄINEN MAAILMANSOTA	4
TAULUKKO 1: ITSENÄISTYMISAJANKOHTA, VALTIOLLINEN ASEMA JA POLIITTINEN JÄRJESTELMÄ ENNEN ITSENÄISTYMISTÄ SEKÄ ITSENÄIS-TY-MISEN JÄLKEEN	6
TAULUKKO 2: OLIKO VALLANKUMOUSTA/VALLANKAAPPAUSTA/KAPINA, SISÄLLISSOTAA TAI SOTAA ENTISTÄ ISÄNTÄMAATAA/ ENTISIÄ ISÄNTÄMAITA VASTAAN?	8
TAULUKKO 3: SOTIEN OSAPUOLET JA JOUKKOJEN MÄÄRÄT	10
TAULUKKO 4: MITEN VALTIOKEHITYS KULKI JATKOSSA SEKÄ KANSALLISET MERKKIPÄIVÄT	12
PUOLA	15
SUOMI	20
UKRAINA	23
VIRO	28
LIETTUA	35
TŠEKKOSLOVAKIA	38
LATVIA	41
JUGOSLAVIA	44
IRLANTI	46
MUUT ALUEET	49
YHTEENVETO	54
LÄHDELUETTELO	57

TUTKIMUKSEN TAUSTA

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on selvittää, kuinka ainutkertaisia olivat Suomen itsenäistymisen aikaiset tapahtumat ja kehityskulut. Tutkimukseen on valittu Suomen kanssa samoihin aikoihin Euroopassa itsenäistyneitä valtiota: Viro, Latvia, Liettua, Puola, Tšekkoslovakia, Jugoslavia ja Irlanti. Lisäksi mukaan on otettu Ukraina, jonka itsenäisyys jäi hyvin lyhytaikaiseksi, mutta se antaa näkökulman toisenlaisesta kehityksestä.

Kunkin maan kohdalla esitetään samat kymmenen kysymystä:

Milloin maa itsenäistyi?

Mikä oli maan valtiollinen asema ja poliittinen järjestelmä ennen itsenäistymistä?

Mikä oli maan poliittinen järjestelmä itsenäistymisen jälkeen?

Oliko maassa vallankumous/vallankaappaus/kapina?

Oliko maassa sisällissota?

Kävikö maa sodan entistä / entisiä isäntämaata / isäntämaita vastaan?

Ketkä olivat eri sotien osapuolina?

Hallituksen joukkojen, vastustajien joukkojen ja ulkomaisten armeijoiden joukkojen suuruudet?

Miten valtiokehitys kulki jatkossa?

Kansalliset merkkipäivät?

Näihin kysymyksiin on vastattu laajemmin itse tekstiosuudessa, mutta vertailu on helppointa taulukon avulla. Tutkimuksessa on käytetty pelkästään kirjallisuutta, eikä lainkaan arkistomateriaalia. Taulukoissa ja tekstissä maiden järjestyksen on määrännyt se, milloin ne antoivat itsenäistymisjulistuksensa. Puola ei tosin varsinaisesti koskaan antanut itse julistustaan vaan Venäjä ensimmäisenä julisti sen itsenäiseksi. Edellä mainittujen valtioiden lisäksi lopuksi on esi-

telty myös Armenian, Azerbaidžanin, Danzigin, Georgian, Itävallan, Tuvan, Unkarin ja Valko-Venäjän vaiheita. Sen sijaan esimerkiksi Siperian tasavalta on jätetty pois sen takia, ettei se ehtinyt luoda juuri minkäänlaisia valtiollisia tunnusmerkkejä.

ENSIMMÄINEN MAAILMANSOTA

Ensimmäinen maailmansota ei sinänsä ollut yllätys, sodan uhka oli ollut ilmassa jo kauan. Lopullisena kipinä sodan syttymiselle oli Bosniassa vierailleen Itävalta-Unkarin arkkiherttuan ja kruununprinssin Frans Ferdinandin murha 28. kesäkuuta 1914. Murhaaja oli serbialainen opiskelijaradikaali Gavrilo Princip, joka pidätettiin yhdessä hänen salaliittolaistovereidensa kanssa. Itävalta-Unkari jätti Serbialle uhkavaatimuksen 23. heinäkuuta. Pian tämän jälkeen alkoi yleinen liikekannallepano monissa Euroopan maissa. Itse sota alkoi Itävalta-Unkarin julistettua sodan Serbialle 28. heinäkuuta 1914. Tämän jälkeen seurasivat muut sodanjulistukset, sillä monilla mailla oli keskinäisiä sopimuksia, jotka pakottivat ne osallistumaan sotaan; toisaalta eräät maat, kuten Belgia, ilmoittivat olevansa puolueettomia, mutta aikovansa silti puolustaa asemaansa aseina. Sodasta odotettiin lyhyttä, kuten useimmista sodista siihenkin asti, ajatus ”jouluksi kotiin” oli hyvin tavallinen. Kesti kuitenkin yli neljä vuotta ennen kuin sota päättyi.¹

Länsirintama pysähtyi linjalle, joka kulki Pohjanlahden rannikolta Nieuportista Belgiassa Ypresin itäpuolelta Ranskaan Lensin kaupunkiin ja edelleen etelään Compiègnen kaupunkiin ja siitä itään kohti Verdunin kaupunkia ja Saksan ja Ranskan välistä rajaa. Länsirintamalla käytiin useita verisiä taisteluita, kuten esimerkiksi helmikuusta marraskuuhun 1916 jatkunut Verdunin taistelu, jossa kuoli kaikkiaan noin miljoona sotilasta. Tammikuussa 1917 Saksa julisti aloitta

¹ Esim. Westwell 2004 s. 10–13.

vansa rajoittamattoman sukellusvenesodan, mikä sai lopulta myös Yhdysvallat julistamaan sodan Saksalle huhtikuussa 1917.²

Venäjän helmikuun vallankumous 1917 ei heti muuttanut maan tilannetta, sota jatkui edelleen ja venäläiset olivat mukana. Sen sijaan Venäjän väliaikainen hallitus myönsi monille alueille autonomisen aseman ja palautti Suomen autonomian. Tämä jäi kuitenkin vain välivaiheeksi Venäjän historiassa: lokakuun vallankumous teki Venäjästä maailman ensimmäisen sosialistisen valtion. Tämä sai monet itsenäisyyttä havigelleista valtioista toimimaan, Suomi ja Viro etunenässä. Maailmansodan päättyessä puna-armeija yritti saada itsenäistyneet maat palaamaan Neuvosto-Venäjän yhteyteen, mutta tämä ei kaikissa tapauksissa onnistunut. Itävalta-Unkarin keisarikunta puolestaan hajosi useiksi pienemmiksi valtioiksi ja Serbian kuningaskunnan johdolla serbien, kroaattien ja sloveenien asuinalueet yhdistettiin yhdeksi uudeksi valtioksi, Jugoslaviaksi. Lisäksi Irlannin vapaavaltio hyväksyttiin lopulta vuonna 1921.³

² Westwell 2004 s. 85–89, 114–115, 117–118; Winter 1993 s. 18, 90.

³ Kts esim. Westwell 2004 ja Winter 1993.

TAULUKKO 1: ITSENÄISTYMISAJANKOHTA, VALTIOLLINEN ASEMA JA POLIITTINEN JÄRJESTELMÄ ENNEN ITSENÄISTYMISTÄ SEKÄ ITSENÄISTYMISEN JÄLKEEN

Maa ja väkiluku	Itsenäistyminen	Valtiollinen asema ja poliittinen järjestelmä ennen itsenäistymistä	Poliittinen järjestelmä itsenäistymisen jälkeen
Suomi 3,1 miljoonaa asukasta (1917).	Eduskunta hyväksyi itsenäistymisjulistuksen 6.12.1917. Venäjä tunnusti 31.12.1917, Ruotsi ja Saksa tammikuussa 1918, Yhdysvallat ja Iso-Britannia 1919.	Autonominen osa Venäjän keisarikuntaa. Eduskunta, jonka yläpuolella oli itsevaltainen keisari.	Perustuslaki hyväksyttiin 17.7.1919. Tasavaltainen hallitusmuoto, jossa presidentille annettiin suuri valta. Ensimmäiset vaalit 1.-2.3.1919. Suurimmat puolueet sosialidemokraatit, maalaisliitto, kokoomus ja edistyspuolue.
Viro Vähän yli miljoona asukasta (1919).	Pelastuskomitea antoi itsenäisyysjulistuksen 23.2.1918. Saksa miehitti ja sota Venäjän kanssa.	Oli osa Venäjän keisarikuntaa. Maan pohjoisosat kuuluivat Viron kuvernementtiin ja eteläosat Liivinmaan kuvernementtiin.	Perustuslaki hyväksyttiin 15.6.1920. Tasavaltainen hallitusmuoto, ei presidenttiä, pääministeri myös valtionvanhin. Ensimmäiset vaalit huhtikuussa 1919. Suurimmat puolueet sosialidemokraatit, Kansanpuolue ja Viron Maaliitto.
Latvia Vähän alle 2 miljoonaa asukasta (1919).	Latvian kansallisneuvosto antoi itsenäistymisjulistuksen 18.11.1918 Saksan antauduttua. Neuvosto-Venäjä tunnusti 1920, Iso-Britannia 1921, Yhdysvallat 1922.	Oli osa Venäjän keisarikuntaa. Maa oli jaettuna Liivinmaan ja Kuurinmaan kuvernementteihin.	Perustuslaki hyväksyttiin 15.2.1922. Tasavaltainen hallitusmuoto, presidentti edustushahmo, valta parlamentilla. Ensimmäiset vaalit huhtikuussa 1920. Suurimmat puolueet sosialidemokraatit, demokraattinen keskusta ja talonpoikaisliitto.
Liettua 2,2 miljoonaa asukasta (1919).	Liettuan maaneuvosto antoi itsenäistymisjulistuksen 16.2.1918. Saksa tunnusti maaliskuussa, mutta niin, että oli Saksan suojeluksessa.	Oli osa Venäjän keisarikuntaa. Maa oli jaettuna useisiin eri kuvernementteihin.	Perustuslaki hyväksyttiin 1.8.1922. Tasavaltainen hallitusmuoto, pääministeri edustushahmo, valta parlamentilla. Ensimmäiset vaalit huhtikuussa 1920. Suurin puolue kristillisdemokraattinen puolue.
Puola 27 miljoonaa asukasta (1918).	Venäjä tunnusti Puolan itsenäiseksi 30.3.1917, joskin Puolan maa-alue oli kokonaan keskusvaltojen hallussa. Muut entente-maat ottivat tämän jälkeen myönteisen kanssa Puolan itsenäistymiseen.	Puola oli jaettuna Saksan, Itävalta-Unkarin ja Venäjän kesken. Ensimmäisen maailmansodan aikana Saksa ja Itävalta lupasivat autonomista asemaa ja puolalaisalueiden yhdistämistä. Venäjän väliaikainen hallitus julisti Puolan itsenäiseksi 30.3.1917.	Perustuslaki hyväksyttiin 17.3.1921. Ensimmäiset parlamenttivaalit 26.1.1919. Józef Piłsudskista valtionjohtaja ja ylipäällikkö. Suurimmat puolueet kansallisdemokraatit ja Puolan sosialistipuolue.

Ukraina 29 miljoonaa asukasta (1926).	22.1.1918 Ukrainan kansantasavalta julistettiin itsenäiseksi. Bolševikit valloittivat jo 9.2., Ukrainan valtakunta julistettiin uudelleen 29.2.1918 itsenäiseksi.	Oli jaettuna Venäjän ja Itävalta-Unkarin kesken. Venäjän puoleinen osa oli jaettuna yhdeksään eri kuvernementtiin. Sai autonomian 25.6.1917.	Vaaleja ei ehditty pitää. 1920-luvun alkupuolella Neuvostoliiton politiikan mukaisesti suojausaika, jolloin maalla oli esimerkiksi omia diplomaatteja, muuttui 1920-luvun lopulla kansallisuusideologioiden vastustukseksi ja aktiivien teloituksiksi.
Irlanti Noin 3 miljoonaa asukasta (1921).	Joulukuussa 1921 tuli Ison-Britannian vapaavaltioksi ja itsenäistyi lopullisesti 1937.	Ison-Britannian kuningaskunnan osa.	Vuoden 1918 Ison-Britannian parlamenttivaaleissa Sinn Féinin edustajat saivat 73 irlantilaisille varatuista 105 paikasta.
Tšekkoslovakia 13,6 miljoonaa asukasta (1921).	Tšekkien kansallinen komitea ilmoitti, että Tšekkoslovakia on itsenäinen 28.10.1918.	Myöhempi Tšekkoslovakian alue oli jakautuneena Venäjän ja Itävalta-Unkarin keisarikuntien kesken.	Perustuslaki hyväksyttiin 29.2.1920. Tasavaltainen hallitusmuoto, johdossa presidentti. Ensimmäiset parlamenttivaalit kesäkuussa 1919. Suurimmat puolueet sosiaalidemokraatit, maanviljelijäpuolue ja tšekkiläiset sosialistit.
Jugoslavia Noin 12 miljoonaa asukasta (1921).	Serbian prinssihallitsija Alexander Karadjordjević ilmoitti, että Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunta oli syntynyt 1.12.1918.	Ensimmäisen maailmansodan aikana Serbian kuningaskunta taisteli ympärysvalttojen puolella. Sodan jälkeen Serbiaan liitettiin Montenegro sekä aiemmin Itävalta-Unkariin kuuluneet Vojvodina, Bosnia-Hertsegovina, Kroatia ja Slovenia.	Perustuslaki hyväksyttiin 28.6.1921. Parlamentaarinen monarkia, jossa kuninkaan valta oli huomattava. 28.11.1920 ensimmäiset parlamenttivaalit. Suurimmat puolueet Serbiassa kansan radikaali puolue, demokraattinen puolue, Kroatian tasavaltalainen maanviljelijöiden puolue, Slovenian kansan puolue ja Jugoslavian kommunistipuolue.

TAULUKKO 2: OLIKO VALLANKUMOUSTA/VALLANKAAPPAUSTA/KAPINAA, SISÄLLISSOTAA TAI SOTAA ENTISTÄ ISÄNTÄMAATAA/ ENTISIÄ ISÄNTÄMAITA VASTAAN?

Maa	Oliko vallankumous/vallankaappaus/ kapina?	Oliko sisällissota?	Oliko sota entistä isäntämaata / entisiä isäntämaita vastaan?
Suomi	Kyllä: Punakaarti aloitti 28.1.1918 sosialistisen vallankumouksen.	Kyllä: 28.1.1918 alkoi sisällissota ns. punaisten ja valkoisten kesken. Vasemmistolaiset punaiset saivat haltuunsa Suomen eteläosan, mutta menettivät sen toukokuun alkupuolella taisteluissa maanlaillisen hallituksen joukoille.	Kyllä: Eduskunnan kokoonnuttua toukokuussa 1918 julistettiin sotatila Suomen ja Venäjän kesken, mutta valtio ei käynyt taisteluja Venäjää vastaan. Sen sijaan vapaaehtoisia joukkoja oli taistelemassa Karjalassa. Tarton rauha 14.10.1920.
Viro	Ei	Ei	Kyllä: Venäläiset bolševikit valtasivat suuren osan maasta – mm. Narvan 29.11.1918 – saksalaisten peräännyttyä. Puna-armeijan joukoissa oli myös virolaisia. Sota päättyi virolaisten voittoon ja rauha solmittiin Tartossa 2.2.1920.
Latvia	Ei	Ei	Kyllä: Puna-armeija valloitti helmikuun puoliväliin mennessä 1919 – mm. Riika 3.1.1919 – koko maan lukuun ottamatta pientä osaa Kuurinmaasta. Baltian-saksalaiset yhdessä vetäytyneiden saksalaissotilaiden kanssa muodostivat Landeswehriin, jonka voimin puna-armeija saatiin karkotetuksi. Rauha solmittiin Tartossa 11.8.1920.
Liettua	Ei	Ei	Kyllä: Saksalaisten vetäytyttyä ensimmäisen maailmansodan päätyttyä puna-armeija yritti valloittaa Liettuan – valtasivat mm. Vilnan tammi-kuun alussa 1919 –, mutta saksalaissotilaista ja baltian-saksalaisista muodostettu Landeswehr sai lopulta ajettua vihollisen takaisin. Rauha solmittiin Tartossa 12.7.1920.
Puola	Ei	Ei	Kyllä: Ukrainan kanssa Itä-Galitziaista, sopimus, jolla

			<p>alue liitettiin Puolaan 25.6.1919. Neuvosto-Venäjän kanssa laajamittainen sota, joka päättyi 18.3.1921, ei aluemuutoksia. Liettualta valloitti Vilnan kaupungin Piłsudskin käskystä toimineen kenraalina avulla. Saksalta sai kansannousun avulla Posenin provinssin. Tšekkoslovakialta ei saanut halua- maansa Cieszyn aluetta.</p>
Ukraina	Kyllä: kts. viereinen.	<p>Kyllä: 17.12.1917 pidettiin työläis-, talonpoikais- ja sotilasneuvostojen kokous, joka bolševikkien pettymykseksi asettuikin tukemaan keskusradaa. Bolševikit kutsuivat koolle uuden kokouksen, jossa päätettiin perustaa sosialistinen neuvostotasavalta. Näiden välillä alkoi tammikuussa 1918 sisällissota.</p>	<p>Kyllä: Sisällissodassa ukrainalaisia bolševikkeja tukemaan saapui tammikuussa 1918 puna-armeijan joukkoja. Saivat valloitettua koko maan, mutta jo maaliskuussa keskusrada palasi valtaan saksalaisten ja itävaltalaisien joukkojen tuella.</p>
Irlanti	Kyllä: Pääsiäisenä 1916 käytiin viikon ajan taisteluja niin sanotun pääsiäiskapinan yhteydessä.	<p>Kyllä: Sen jälkeen kun maa oli saanut vapaavaltioaseman vuonna 1921, alkoi sisällissota vapaavaltion kannattajien ja vastustajien kesken.</p>	<p>Kyllä: vuosina 1919 ja 1920 käytiin ankaria taisteluja englantilaisten sotilaiden ja irlantilaisten välillä. Aselepo 11.7.1921.</p>
Tšekkoslovakia	Ei	Ei	Ei
Jugoslavia	Ei	Ei	Ei

TAULUKKO 3: SOTIEN OSAPUOLET JA JOUKKOJEN MÄÄRÄT

Maa	Ketkä olivat sotien osapuolina?	Hallituksen joukot; vastustajien joukot; ulkomaiset armeijat
Suomi	Sisällissodassa hallituksen joukot yhdessä saksalaisten sotilaiden kanssa (ns. valkoiset) vastassaan vasemmistolaiset kapinalliset, joiden apuna oli myös venäläisiä joukkoja (ns. punaiset).	Suojeluskunnat tammikuussa 1918 noin 24 500, kaikkiaan kokonaisvahvuus – suojeluskunnat ja armeija – oli 80 000–90 000 miestä; punakaartissa oli eri aikoina yhteensä enintään 90 000 henkilöä; saksalaisia sotilaita kahdessa erässä yhteensä 13 000 miestä, venäläisiä eri aikoina yhteensä 1 500 – 4 000 miestä tai vähän enemmän.
Viro	Aluksi Viron suojeluskunta puna-armeijaa vastaan, myöhemmin suojeluskunnat liitettiin vastaperustettuun armeijaan.	Suojeluskunnat marraskuussa 1918 noin 11 000 miestä ja 240 upseeria. Kutsuntojen avulla luotiin armeija, jossa maaliskuussa 1919 noin 75 000 miestä, 2 000 upseeria. Suojeluskunnat liitettiin armeijaan. Venäläisten joukossa noin 4 000 virolaista marraskuussa 1918, enimmillään noin 8 500. Puna-armeijassa noin 12 000 miestä.
Latvia	Landeswehr-joukot puna-armeijaa vastaan, myöhemmin kansallinen, kutsunnoilla koottu armeija puna-armeijaa ja valkoisten venäläisten armeijaa vastaan.	Toukokuussa 1919 kuului Pohjois-Latvian armeijaan noin 3 500 upseeria ja miestä. Taistelussa valkoista armeijaa vastaan noin 11 500 miestä. Helmikuussa 1920 armeijassa noin 75 000 miestä; eräissä vaiheissa keväällä 1919 oli puna-armeijan sotilaita paikalla yhteensä noin 12 000 miestä. Landeswehr-joukkojen saksalainen osuus noin 7 500 miestä. Ruhtinas Bermond-Avalonin valkoisessa armeijassa noin 51 000 miestä.
Liettua	Landeswehr-joukot taistelivat puna-armeijaa vastaan, alueella koottu valkoisten venäläisten länsiarmeija puna-armeijaa vastaan, omat joukot puolalaisia vastaan.	Maan oman armeijan tai hyökänneen puna-armeijan miesvahvuuksista ei ole löytynyt tietoja. Landeswehr-joukkojen saksalainen osuus noin 7 500 miestä. Ruhtinas Bermond-Avalonin valkoisessa armeijassa noin 51 000 miestä.
Puola	Soti tai esitti vaatimuksia kaikille naapurimaille alueiden omistuksesta.	Ei suojeluskuntatyypistä organisaatiota, armeijassa 100 000 miestä alkuvuodesta 1919 ja 700 000 syksyllä 1919.

Ukraina	Keskusradan, maan virallisen hallituksen, joukot vastaan paikalliset bolševikit; jälkimmäiset saivat tuekseen Neuvosto-Venäjän puna-armeijan ja ensin mainitut saksalais-itävaltalaisia joukkoja, minkä jälkeen maa muutettiin ns. hetmannivaltioksi; viimeisenä bolševikit valloittivat loppuvuodesta 1918 maan kokonaan. Myöhemmin Puola valloitti Itä-Galitsian.	Keskusradan joukkoja syksyllä 1917 noin 50 000 sekä lisäksi sitä tukevan Vapaan kasakkakunnan noin 60 000 miestä. Loppuvuodesta 1918 hetmannivaltion kaatoi yhteensä 120 000 miehen armeija.
Irlanti	Irlannin tasavaltalaisarmeija vastaan Iso-Britannian joukot, myöhemmin vapaavaltiosopimuksen kannattajat vastaan vastustajat.	Vuosien 1919–1921 sodassa IRA:n joukkoihin kuului enimmillään 15 000 miestä; Ison-Britannian joukoissa noin 43 000 miestä.
Tšekkoslovakia	Ei sotaa	
Jugoslavia	Ei sotaa	

TAULUKKO 4: MITEN VALTIOKEHITYS KULKI JATKOSSA SEKÄ KANSALLISET MERKKIPÄIVÄT

Maa	Miten valtiokehitys kulki jatkossa?	Kansalliset merkkipäivät
Suomi	Säilyi demokratiana vaikka sekä kommunistit että äärioikeisto yrittivät päästä valtaan. Vuonna 1930 eduskunta hyväksyi niin sanotut kommunistilait, joilla rajoitettiin kommunistien yhdistymis- ja julkaisuvapautta. Vuonna 1944 välirauhansopimuksen jälkeen em. lait kumottiin. Ei liittynyt kansandemokratioiden rintamaan vaikka hävisikin sodan Neuvostoliitolle kahteen kertaan. Neuvostoliiton romahtaminen helpotti suuntautumista läntiseen Eurooppaan, liittyi Euroopan unioniin 1995.	Tärkein kansallinen juhlapäivä itsenäisyyspäivä 6.12.
Viro	Säilyi demokratiana aina vuoteen 1934 asti, jolloin oikeisto kaappasi vallan. Liittyi Neuvostoliittoon elokuussa 1940. Saksa miehitti elokuussa 1941, mitä kautta kesti syyskuuhun 1944. Sodan jälkeen liitettiin Neuvostoliittoon yhtenä tasavalloista. Itsenäistyi uudelleen 1991 ja liittyi Euroopan unioniin 2004.	Itsenäisyyspäivä 24.2., uudelleen itsenäistymisen päivä 24.8.
Latvia	Säilyi demokratiana vuoteen 1934 asti, jolloin oikeisto kaappasi vallan. Toisen maailmansodan aikana oli ensin Neuvostoliiton ja sitten Saksan miehittämän. Sodan jälkeen liitettiin Neuvostoliittoon yhtenä tasavalloista. Itsenäistyi uudelleen 1991 ja liittyi Euroopan unioniin 2004.	Itsenäisyyspäivää vietetään 18.11., mutta tärkeimpänä juhlapäivänä pidetään kuitenkin juhannusjuhlaa.
Liettua	Säilyi demokratiana vuoteen 1926 asti, jolloin armeija kaappasi vallan. Toisen maailmansodan aikana oli ensin Neuvostoliiton ja sitten Saksan miehittämän. Sodan jälkeen liitettiin Neuvostoliittoon yhtenä tasavalloista. Itsenäistyi uudelleen 1990 ja liittyi Euroopan unioniin 2004.	Itsenäisyyspäivä 16.2.
Puola	Puola oli demokratia vuoteen 1924 asti, jolloin Piłsudski kaappasi ar	Kansallispäivä 3.5. (al-kaen 1791, jolloin Puo

	<p>meijan tuella vallan. Piłsudskin kuoleman jälkeen vallassa oli hallituksen yhteistyöryhmä- niminen puolue, jonka Piłsudski oli luonut. Saksa ja Neuvostoliitto jakoivat maan toisessa maailmansodassa, ja sodan jälkeen maan uudet rajat olivat huomattavasti lännempänä kuin ennen sotaa. Maa oli osa Varsovan liittoa, kunnes Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen se suuntautui länteen ja pääsi Euroopan unionin jäseneksi 2004.</p>	<p>lan ensimmäinen perustuslaki hyväksyttiin), itsenäisyyspäivä 11.11. (alkaen 1918)</p>
Ukraina	<p>Maatalouden pakkokollektivisointi vuosina 1930–1932 aiheutti jopa kolmen miljoonan ukrainalaisen kuoleman. Toisen maailmansodan aikana Saksa miehitti, mutta sodan jälkeen pysyi yhtenä neuvostotasavalloista. Itsenäistyi 1991.</p>	<p>Itsenäisyyspäivä 24.8. (alkaen 1991)</p>
Irlanti	<p>Vuonna 1936 Iso-Britannia lakkautti Irlannin kenraalikuvernöörin viran ja seuraavana vuonna maa itsenäistyi. Maa on ollut parlamentaarinen demokratia. Pysyi puolueettomana toisessa maailmansodassa. Pohjois-Irlannin tilannetta ei ole saatu ratkaistuksi lopullisesti. Liittyi EEC:hen vuonna 1973, mikä on johtanut talouden nousuun.</p>	<p>Kansallispäivä 17.3.</p>
Tšekkoslovakia	<p>Kansallissosialistinen Saksa valloitti 1938 kansainvälisellä Münchenin sopimuksella ns. sudeettialueet ja seuraavana vuonna liitti koko Tšekin sekä teki Slovakiasta protektoraattinsa. Toisen maailmansodan jälkeen oli yksi kansandemokratioista. Vuonna 1993 jakaantui rauhanomaisesti kahteen itsenäiseen valtioon, Tšekkiin ja Slovakiaan, joista ensin mainittu liittyi Euroopan unioniin 2004.</p>	<p>28.10. (vuodesta 1918); 8.5. (Tšekki 1993) ja 1.1 (Slovakia 1994)</p>
Jugoslavia	<p>Parlamentaarinen kuningaskunta aina vuoteen 1929 asti, jolloin kuningas kaappasi vallan. Toisen maailmanso</p>	<p>Bosnia-Hertsegovina 25.11., Kroatia 25.6., Serbia, Makedonia 2.8.,</p>

	<p>dan aikana oli Italian ja Saksan miehittäjä, ja sodan jälkeen maasta tuli sosialistinen liittotasavalta, johtajana Josif Tito. Maa ajautui pian erilleen muista sosialistisista maista ja läheni Yhdysvaltoja, mutta säilyi silti sosialistisena. Titon kuolema 1980 ja sosialististen maiden leirin hajoaminen 1990 johtivat sisällissotaan, jonka seurauksena maa jakaantui Serbian, Montenegron, Makedonian, Bosnia-Hertsegovinan, Kroatian ja Slovenian valtioiksi.</p>	<p>Slovenia 25.6., Montenegro 13.7.</p>
--	--	---

PUOLA

14.8.1914	Venäjän julistus Puolan alueen yhtenäisyydestä ja autonomiasta
5.11.1916	Saksan ja Itävallan julistus, jonka mukaan Puolan kuningaskunta oli perustettu uudelleen
30.3.1917	Venäjän väliaikainen hallitus tunnusti Puolan itsenäisyyden
20.9.1917	Ranskan hallitus ilmoitti, että Roman Dmowskin johtama kansalliskomitea oli Puolan virallinen edustaja
8.1.1918	Yhdysvaltain presidentti Wilsonin 14 kohdan ohjelma, jossa vaadittiin Puolan itsenäisyyttä ja merellepääsyä
26.1.1919	Perustuslakia säättävän parlamentin vaalit
17.3.1921	Uusi perustuslaki hyväksyttiin
18.3.1921	Rauhansopimus Neuvosto-Venäjän kanssa

Puolan ensimmäinen kuningaskunta syntyi jo 800-luvulla. Ensimmäinen tunnettu Puolan alueella olleen kuningaskunnan kuningashuone oli Piastien hallitsijasuku. Vuonna 1386 syntyi Puolan ja Liettuan personaaliunioni, joka hallitsi huomattavaa aluetta nykyisen Puolan, Valko-Venäjän ja Venäjän alueella. Tämän jälkeen Puolassa valtaa pitivät vaalikuninkaat, kunnes 1700-luvulla Puolan heikkous sai sen naapurimaat jakamaan Puolan alueen keskenään vuosina 1772, 1793 ja 1795: näiden seurauksena Puola katosi kokonaan ja tuli osaksi Venäjää, Preussia ja Itävaltaa. Puolalainen kansallishenki ei kuitenkaan kadonnut vaan nousi 1800-luvun kulussa.⁴

Vaikka Puola jaettiin kolmessa eri yhteydessä naapurivaltioidensa kesken 1700-luvulla, jaot eivät olleet vähentäneet puolalaisten toiveita itsenäisyyden palautumisesta. Kun ensimmäinen maailmansota alkoi, käytiin itärintaman taisteluja aluksi vanhan Puolan alueella. Puolalaisia taisteli kaikissa jakajavaltioiden armeijoissa, onpa laskettu, että kaikkiaan kaksi miljoonaa puolalaista oli eri armeijoissa mukana sodassa. Venäjän keisari Nikolai II antoi 14. elokuuta 1914 julistuksen, jossa hän ilmoitti Puolan alueen yhtenäisyydestä ja autonomiasta Venäjän valtakun

⁴ Hovi 1994 s. 16, 22–23, 41–97.

nassa. Lausunto menetti merkityksensä seuraavana vuonna, kun Saksa valloitti Venäjälle kuuluneet osat entisestä Puolasta.⁵

Saksa ja Itävalta puolestaan julistivat 5. marraskuuta 1916, että Puolan kuningaskunta oli perustettu uudelleen. Keskusvaltojen tarkoituksena oli saada näin sympatiaa osakseen puolalaisten keskuudessa ja lisää sotilaita joukkoihinsa. Helmikuun vallankumouksen jälkeen myös Venäjän väliaikainen hallitus tunnusti Puolan itsenäisyyden 30. maaliskuuta 1917. Julistukset olivat sikäli puolinaisia, että esimerkiksi Venäjä jätti Puolan ulko- ja puolustuspolitiikan itselleen. Julistukset saivat kuitenkin aikaan sen, että Yhdysvallat otti Puolan itsenäisyyden ja merellepääsyn mukaan presidentti Wilsonin 14 kohdan ohjelmaan 8. tammikuuta 1918. Ranska, Italia ja Iso-Britannia tekivät samoin 3. kesäkuuta 1918. Lisäksi Pariisissa majaansa pitänyt kansallismieliseen oikeistoon kuulunut Roman Dmowskin johtama kansalliskomitea sai Ranskalta 20.9.1917 tunnustuksen, että se oli Puolan virallinen edustaja. Kun Ranska vielä liitti Puolan sotaikäyvien ja liittoutuneiden armeijoiden joukkoon syksyllä 1918, oli kansalliskomitea otettu ympärysvaltojen joukkoon. Pian Ranskan jälkeen myös Englanti, Italia ja Yhdysvallat tunnustivat Puolan kansalliskomitean.⁶

Ranska jopa tunnusti ensimmäisen maailmansodan aselevon jälkeen Dmowskin hallituksen Puolan viralliseksi hallitukseksi. Tästä hallituksesta ei kuitenkaan tullut itsenäisen Puolan hallitusta, sillä maan johtoon nousi Jósef Piłsudski. Hän oli johtanut puolalaisten ensimmäistä hyökkäystä Venäjää vastaan: kuvaavaa oli, että hänen armeijansa ratsumiehillä ei ollut hevosia, mutta he kantoivat satuloita selässään siltä varalta, että saisivat venäläisiltä sotasaaliiksi hevosia. Saksa olisi halunnut saada Piłsudskin Puolan-armeijansa johtoon, mutta tämä kieltäytyi. Niinpä hänet

⁵Boswell–Vibart Dixon 1952 s. 440; Hovi 1994 s. 98; Kari 2001c s. 237.

⁶Hovi 1994 s. 99–100; Kari 2001c s. 237.

suljettiin Magdeburgin linnoitukseen, mikä nosti hänen kansansuosiotaan entisestään. Saksan antauduttua Piłsudski saapui Varsovaan ja hänet nimitettiin valtion päälliköksi.⁷

Puolassa järjestettiin perustuslakia säätävän parlamentin vaalit jo 26. tammikuuta 1919. Niissä eniten ääniä saivat kansallisdemokraatit, jotka saivat 116 paikkaa 300:sta perustuslakia säätävään *sejmiin*. Sosialistit saivat 65 paikkaa ja kolme talonpoikaispuoluetta suuren osan loppuista paikoista. *Sejm* päätti vielä saman vuoden aikana, että yli 400 hehtaarin menevät osat suurtiloista jaetaan talonpojille. Uusi perustuslaki hyväksyttiin 17. maaliskuuta 1921. Presidentistä tuli lähinnä seremoniallinen johtaja, todellinen valta annettiin parlamentille. Puolan rajat olivat kuitenkin varmistamattomat, ja niin lähes kaikki rajat sovittiin vasta sodilla. Tšekkoslovakian kanssa Puolalla oli kiistaa Cieszynin alueesta ja eräistä vuoristokylistä Karpaateille. Cieszyn alueella oli laajoja hiilikenttiä, joten molempien maiden kiinnostus alueeseen oli ymmärrettävää. Kiista yltyi miltei sodan partaalle, kunnes maailmansodan voittajavallat antoivat rauhanneuvotteluissa alueen Tšekkoslovakialle.⁸

Sen sijaan Länsi-Ukrainan kanssa Puola taisteli Itä-Galitsian alueesta. Puola valloitti Lwowin kaupungin marraskuussa 1918, ja rintama asettui kaupungin itäpuolelle. Itä-Galitsian merkitystä lisäsivät alueella olevat öljykentät. Kun Puolan armeija sai Ranskasta alkujaan puolalaisista sotavangista kootun kenraali Jósef Hallerin johtaman armeijan avukseen, alkoi uusi hyökkäys toukokuussa 1919. Alle kuukaudessa Puola sai valloitettua koko Itä-Galitsian, ja ensimmäisen maailmansodan voittajavaltioiden konferenssissa päätettiin syyskuussa 1919, että Puola sai myöskin pitää alueen toistaiseksi. Lopullinen päätös liitoksesta hyväksyttiin 1923.⁹

⁷ Hovi 1994 s. 100–101.

⁸ Hovi 1994 s. 103–106, 114.

⁹ Hovi 1994 s. 106.

Saksan kanssa kiistaa tuli siitä, että aseleposopimus oli jättänyt vanhat rajat ennalleen. Niinpä Posenin alueella syntyi kansannousu, joka johti tammikuun 1919 aikana alueen liittymiseen Puolaan. Liitos myös hyväksyttiin Versaillesin rauhansopimuksessa kesäkuussa 1919. Kun puolalaiset yrittivät samaa Ylä-Sleesiassa ja Länsi-Preussissa, ei tulos ollut yhtä hyvä, sillä Saksan rajavartiujoukot estivät kansannousun. Puola sai kuitenkin Länsi-Preussista ne alueet, joilla oli vähintään 30 prosenttia puolalaisia. Tästä syntyi niin sanottu Puolan käytävä. Sen sijaan Ylä-Sleesiassa järjestettiin kansanäänestys, jossa 60 prosenttia äänestäneistä halusi jäädä Saksan yhteyteen. Tämä sai Puolan avoimesti tukemaan uutta kansannousua, joka johti avoimeen taisteluun. Voittajavaltioiden valvontakomissio sai osapuolet sopimaan välirauhasta, jonka jälkeen valvontakomissio jakoi alueen kansanäänestyksen mukaisesti, jolloin Puola sai valtaosan hiilikentistä ja teollisuudesta ja noin miljoona asukasta ja Saksa sai valtaosan maa-alueesta ja yli miljoona asukasta.¹⁰

Neuvosto-Venäjän ja Puolan välillä sodittiin rajasta heti ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Puna-armeija seurasi vetäytyneitä saksalaisia, ja saapui Puolan rajalle alkuvuodesta 1919. Puola onnistui kokoamaan noin 100 000 miehen armeijan, joka ei kuitenkaan kokonaisuudessaan riittänyt itärintamalle. Armeija onnistui kuitenkin pysäyttämään venäläisten etenemisen ja jopa työntämään heidät takaisin. Pariisin rauhankonferenssi teki joulukuussa 1919 sovintoesityksen, jossa Puolan ja Neuvosto-Venäjän rajaksi ehdotettiin linjaa, joka myöhemmin tuli maiden väliseksi rajaksi. Tämä ei kuitenkaan tuolloin miellyttänyt Puolaa, olihan Puolan armeija jo yli 300 kilometriä idempänä. Puola päätti olla tukematta valkoisten venäläisten pyrkimyksiä keisarivallan palauttamiseksi Venäjälle: samaan aikaan se kuitenkin valmisteli omaa hyökkäystään itään. Puolan noin 300 000-miehinen armeija hyökkäsi Ukrainaan, mutta puna-armeija vastasi pihtiliikkeellä, jossa toinen armeija hyökkäsi Ukrainasta ja toinen Valko-Venäjältä.

¹⁰ Hovi 1994 s. 106–108.

Puolalaiset jäivät saarroksiin ja joutuivat perääntymään aina Varsovan porteille asti. Puolan armeija onnistui kuitenkin kokoamaan itsensä ja aloittamaan elokuun loppupuolella 1920 vastahyökkäyksen. Syyskuun puoliväliin mennessä oli puna-armeija perääntynyt suunnilleen entisille rintamalinjoille. Väli rauha tehtiin Riiaassa 12. lokakuuta 1920 ja lopullinen rauha samassa paikassa 18. maaliskuuta 1921.¹¹

Liettuan kanssa Puola soti ennen kaikkea Vilnan kaupungin omistuksesta. Puna-armeija oli valloittanut kaupungin ja jättänyt sen vetäytyessään liettualaisille. 9.10.1920 Vilnan eteläpuolelle sijoitettu puolalainen kenraali Żeligowskiin divisioona kapinoi ja valloitettuaan Vilnan muodosti siitä itsenäisen Keski-Liettuan tasavallan. Tapahtuma herätti kansainvälistä huomiota, mutta yksikään valtio ei puuttunut itse tapahtumiin. Vuonna 1922 Keski-Liettuan tasavalta liittyi kansanäänestyksellä Puolaan. Myöhemmin paljastui, että kenraali Żeligowski oli toiminut Piłsudskin nimenomaisesta käskystä.¹²

Puolan itsenäisyyden alkuvaihetta varjosti se, että maa oli sotinut lähes kaikkien naapurivaltioidensa kanssa. Ainoa poikkeus oli Romania, jonka kanssa Puolalla oli pieni pätkä yhteistä rajaa. Maan sisäpolitiikassa suuri muutos tuli vuonna 1926, jolloin Jósef Piłsudski kaappasi armeijan tuella vallan, koska Puola oli ajautunut taloudelliseen alamäkeen. Kaappauksen jälkeen ensimmäiset parlamenttivaalit järjestettiin maaliskuussa 1928: niissä suurimmaksi ryhmäksi tuli Piłsudskille uskollinen Hallituksen yhteistyöryhmän edustajat -puolue. Piłsudski kuoli vuonna 1935, juuri kun hänen ajamansa uusi hallitusmuoto oli hyväksytty. Puolan poliittista tilannetta varjostivat Piłsudskin kuoleman jälkeen inflaatio ja suuri työttömyys.¹³

¹¹ Boswell–Vibart Dixon 1952 s. 443; Hovi 1994 s. 108–111.

¹² Boswell–Vibart Dixon 1952 s. 443; Hovi 1994 s. 111–112.

¹³ Hovi 1994 s. 112–129; Kari 2001c s. 238.

Saksa hyökkäsi Puolaan 1. Syyskuuta 1939, ja 17. syyskuuta Neuvostoliitto miehitti Puolan itäosat Saksan ja Neuvostoliiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan mukaisesti. Puola menetti kaikkiaan noin kuusi miljoonaa kansalaistaan sodassa: näistä puolet oli juutalaisia. Lisäksi Puolan rajat siirtyivät huomattavasti rauhanteossa, maan itäraja siirtyi niin sanotulle Curzon-linjalle, mutta samanaikaisesti maan länsiraja siirtyi noin kaksisataa kilometriä länteen. Vuonna 1947 kommunistit nousivat valtaan ja maa liitettiin kansandemokraattisten maiden joukkoon. Vuonna 1980 syntyi Solidaarisuus-liike, riippumaton ammattiyhdistysliike, joka onnistui haastamaan kommunistisen puolueen. Tärkeä tekijä muutoksessa oli myös katolinen kirkko, jonka asemaa kommunismikaan ei ollut pystynyt tuhoamaan. Puolan esimerkki innosti myös muita sosialistisen blokin maita ja johti lopulta Neuvostoliiton hajoamiseen vuonna 1991. Puolassa muutos tapahtui kuitenkin jo ennen tätä, kun vuonna 1990 maan presidentiksi valittiin Solidaarisuus-liikkeen johtohahmoihin kuulunut Lech Wałęsa. Puola liittyi Pohjois-Atlantin puolustusliitto NATO:n jäseneksi 1999 ja Euroopan unioniin 2004.¹⁴

SUOMI

18.7.1917	Valtalaki
31.7.1917	Eduskunta hajotettiin
13.–11.1917	Yleislakko
4.12.1917	Itsenäisyysjulistus annettiin eduskunnalle
6.12.1917	Itsenäisyys hyväksytään
31.12.1917	Venäjä tunnusti Suomen itsenäisyyden
27.1.1918	Sisällissota alkoi Helsingissä ja Pohjanmaalla
16.5.1918	Sisällissota päättyi
1.–2.3.1919	Eduskuntavaalit
14.10.1920	Tarton rauha Neuvosto-Venäjän kanssa

Suomi oli ollut vuodesta 1809 osa Venäjän keisarikuntaa. Suomen autonomista asemaa oli rajoitettu niin sanotun ensimmäisen sortokauden aikana 1800-luvun lopusta alkaen, mutta tuolloin tilanne korjautui sen jälkeen kun Venäjän-Japanin sodan jälkeen Venäjällä alkaneet levottomuu

¹⁴ Hovi 1994 s. 145–225; Kari 2001c s. 239–245.

det levisivät myös Suomeen. Suvantovaihetta kesti kuitenkin vain muutaman vuoden ennen kuin sorto alkoi uudelleen. Tällöin nousi eräissä piireissä toden teolla esiin ajatus aktiivisesta vastarinnasta. Kun ensimmäinen maailmansota alkoi, aloitti jääkäriliike vapaaehtoisten värväyksen ja salakuljetuksen Saksaan. Siellä he saivat sotilaskoulutuksen, ja heidän odotettiin palaavan Suomeen ja johtavan suomalaisia näiden taistelussa maan vapauttamiseksi Venäjän herruudesta.¹⁵

Ensimmäinen maailmansota nostatti aluksi suuren isänmaallisen innostuksen. Kun sota kesti yhä kauemmin ja Venäjän sotaonni kääntyi, alkoi esiintyä myös yhä kriittisempiä huomioita. Kuitenkin kun helmikuun vallankumous 1917 kaatoi Romanovien dynastian ja lopetti keisarikunnan, oli innostus suuri, venäläisiä keuhuttiin ja kukitettiin. Venäläisviha ei tuohon aikaan ollut mitenkään laajalle levinnyt ilmiö suomalaisten keskuudessa, ja se näkyi hyvin tässä innostuksessa.¹⁶ Sen sijaan kiistat oikeiston ja vasemmiston välillä muuttuivat yhä selkeämmiksi ja voimakkaammiksi. Kiistat kärjistyivät kesällä 1917, kun valtalakia, joka olisi antanut eduskunnalle osan ylintä valtaa Suomessa, käsiteltiin eduskunnassa. Sosialistienemmistöinen eduskunta hyväksyi lain, mutta ennen kuin se saatiin voimaan, oli väliaikainen hallitus hajottanut eduskunnan. Uusi eduskunta oli porvarienemmistöinen.¹⁷

Lokakuun vallankumouksen jälkeen vasemmisto ei enää ollutkaan niin innostunut eroamaan Venäjästä, mutta oikeisto sen sijaan oli hyvinkin valmis tekemään niin. Kun eduskunta käsitteli hallituksen esitystä Suomen itsenäistymiseksi 4. joulukuuta 1917, oli ajatus melko yleisesti hyväksytty. Ainoastaan menettelytapa eli se, otettaisiinko bolševikkeihin yhteyttä ja pyydetäisiinkö heiltä hyväksyntää Suomen itsenäisyydelle, jakoi mielipiteitä. Kun itsenäisyys hyväksyttiin eduskunnan istunnossa 6. joulukuuta ja sille ryhdyttiin hakemaan kansainvälistä tunnustusta,

¹⁵ Eskelinen 1993a s. 116–117; Luntinen 1992b s. 123–140.

¹⁶ Kts. Karemaa 1998 s. 41–48.

¹⁷ Eskelinen 1993a s. 118–120; Eskelinen 1993b s. 208–209; Luntinen 1992a s. 146–186.

vaativat Iso-Britannia ja Ranska, että tunnustus oli ensin saatava Venäjältä. Tunnustus tulikin vuoden 1917 viimeisenä päivänä ja pian tämän jälkeen myös eräiltä muilta mailta.¹⁸

Suomi oli kuitenkin ajautumassa sisällissotaan, sillä sekä punakaartit että valkokaartit valmistautuivat sotaan. Lopulta 28. tammikuuta 1918 alkoi sisällissota: punakaarti hallitsi lopulta Suomen eteläosaa ja hallituksen joukot pohjoisosaa. Kansanvaltuuskunta oli syntynyt ilman vaaleja, mutta sen päätökset hyväksyi helmikuun 3. ja 4. päivä kokoontunut puolueeneuvosto: puoluekokousta ei pystytty siinä tilanteessa järjestämään. Sen sijaan muodostettiin punainen parlamentti, jossa oli edustajia niin sosiaalidemokraattisesta puolueesta, ammattiyhdistysliikkeestä, punakaartista kuin Helsingin työväenjärjestöistäkin. Lisäksi muodostettiin nopeasti virastoja hoitamaan eteläisen Suomen hallintoa: esimerkiksi rautatieneuvosto syntyi 31. tammikuuta ja postineuvosto 3. helmikuuta. Valkoisella puolella suurin osa hallituksesta oli onnistunut pakenemaan punaisten miehityksen alta ja uudeksi keskuspaikaksi tuli Vaasa. Vaasaan keskitettiin myös väliaikaisten keskusvirastojen joukko. Sota kesti noin kolme ja puoli kuukautta ja oli kaiken kaikkiaan jälkiselvittelyineen hyvin verinen. Kestikin oikeastaan yli kaksikymmentä vuotta ennen kuin talvisota jälleen yhtenäisti kansakunnan. Molemmilla sodan osapuolilla oli ulkomaalaista tukea, valkokaartilla saksalaisia ja punakaartilla venäläisiä.¹⁹

Sisällissodan jälkeen tynkäeduskunta, josta yhtä lukuun ottamatta kaikki sosiaalidemokraatit oli suljettu pois, totesi, että Suomi oli sodassa Neuvosto-Venäjän kanssa. Tämä ei käytännössä johtanut mihinkään, sillä lähes saman tien aloitettiin rauhanneuvottelut, jotka päättyivät Tarton rauhahan 14. lokakuuta 1920. Rauhansopimuksessa Suomi sai Petsamon ja yhteyden aina avoinna olevaan Jäämereen, mutta menetti Repolan ja Porajärven kunnat Karjalasta.²⁰

¹⁸ Eskelinen 1993b s. 210–214; Luntinen 1992c s. 224–228; Manninen 1992 s. 346–361; Polvinen 1987 I s. 164–195.

¹⁹ Eskelinen 1993b s. 216–228; Piilonen 1993 s. 487–488, 505–506, 539–540.

²⁰ Eskelinen 1993b s. 228–229.

Sisällissodan jälkeen saksalaismielissä piireissä kannatettiin valtiojärjestyksen muuttamista niin, että Suomesta tulisi kuningaskunta: uudeksi kuninkaaksi oli tulossa Hessenin maakreivi Friedrich Karl. Tämä suunnitelma kariutui kuitenkin sen jälkeen kun Saksa hävisi ensimmäisen maailmansodan. Sen sijaan tasavallan johtoon asetettiin presidentti, jolle annettiin suuret valtaoikeudet. Vuonna 1930 eduskunta hyväksyi niin sanotut kommunistilait, joilla kiellettiin kommunistisen puolueen toiminta Suomessa kokonaan. Oikeistolaisuus ja erityisesti äärioikeistolaisuus sai lisää kannatusta 1930-luvulla, kuten monissa muissakin Euroopan maissa. Silti demokratia ei ollut laajemmin uhattuna, äärioikeistolaiset liikkeet eivät saaneet todellista poliittista valtaa itselleen. Toisessa maailmansodassa Suomi taisteli ensin yksin Neuvostoliittoa vastaan ja sen jälkeen yhdessä Saksan rinnalla. Molemmissa sodissa Suomi kärsi tappion Neuvostoliitolle. Väli rauhan sopimuksen mukaisesti kommunistien toiminta Suomessa sallittiin jälleen sodan jälkeen. Maailmansodan jälkeen Suomi ei joutunut antautumaan täydellisesti Neuvostoliiton ohjailtavaksi kuten muut Itä-Euroopan maat vaan säilytti demokratian. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Suomi suuntautui yhä vahvemmin muuhun Eurooppaan, mitä tuki Suomen liittymisen Euroopan unioniin vuonna 1995.²¹

UKRAINA

17.3.1917	Keskusrada eli parlamentti perustettiin
25.6.1917	Venäjän väliaikainen hallitus antoi Ukrainalle autonomian
17.12.1917	Ukrainan työläis-, talonpoikais- ja sotilasneuvostojen kokous, antoi tuen Keskusradalle
22.1.1918	Keskusrada julisti Ukrainan itsenäiseksi
9.2.1918	Puna-armeija valloitti koko Ukrainan
29.2.1918	Ukrainan maanomistajien liiton kokous, Hetmannivaltio perustettiin
11.11.1918	Saksa antautui
joulukuu 1918	Puna-armeijan uusi hyökkäys
alkuvuosi 1920	Puna-armeija valloitti koko Ukrainan

²¹ Eskelinen 1993b s. 229.

Ukrainan alueella asui jo antiikin aikana tunnettuja kansoja, kuten skyyttejä ja gootteja ja myöhemmin muun muassa hunneja ja vasaareja. Mongolit valloittivat osan Ukrainasta 1240-luvulla osan jäädessä Puola-Liettuan haltuun. Ukrainan alueen kasakat tukeutuivat nousevaan Venäjään, ja lopulta Andrusovin rauhassa 1667 maa jaettiin Venäjän ja Puola-Liettuan kesken. Puolan ja-kojen yhteydessä Ukrainan itäosat tulivat Venäjän haltuun ja länsiosat Itävallalle. Venäjälle kuuluneessa Ukrainassa maaorjuus lakkautettiin vasta vuonna 1861. Kansallinen herääminen alkoi 1840-luvulla, mutta se tukahdutettiin venäläistämistoimilla 1870-luvulta alkaen.²²

Ukraina muodostaa poikkeuksen tässä tutkimuksessa käsiteltävien maiden joukossa sikäli, ettei sen itsenäisyys jäänyt pysyväksi. Alue, jolla asui ukrainalaisia, oli jaettu kahden keisarikunnan, Venäjän ja Itävalta-Unkarin kesken. Niinpä ensimmäisessä maailmansodassa ukrainalaiset sotilaat saattoivat hyvinkin joutua ampumaan toisiaan rintaman eri puolilta. Venäjän armeijassa oli 3 500 000 ukrainalaista sotilasta ja Itävalta-Unkarin armeijassa 250 000. Ukrainalaiskylät kärsivät suuria vahinkoja ensimmäisen maailmansodan aikana, sillä rintama kulki esimerkiksi Itä-Galitsian yli useampaan kertaan. Itävalta-Unkarin puolella ukrainalaiset perustivat ”radan”, eräänlaisen yhteisen neuvoston, jossa oli edustajia eri poliittisista ryhmistä: se muutti nimensä toukokuussa 1915 Yleisukrainalaiseksi radaksi. Sen sijaan Venäjän puolella kiellettiin kaikenlainen separatismi heti sodan alettua. Seuraavassa tarkastellaan erityisesti entisen Venäjän-Ukrainan vaiheita.²³

Venäjän helmikuun vallankumouksen jälkeen Ukrainaan syntyi lukuisia pieniä sosialistipuolueita, joita käytännössä kaikkia johtivat älymystön edustajat. 17. maaliskuuta 1917 perustettiin Kiovassa Keskusrada, jonka lähetystö saapui Pietariin toukokuussa 1917. Lähetystö pyysi väliaikaista hallitusta antamaan Ukrainalle autonomian, johon ei kuitenkaan suostuttu. Niinpä 25.

²² Pilipenko-Kasjanov 1997 s. 17–114.

²³ Pilipenko-Kasjanov 1997 s. 126–131; Subtelny 1988 s. 340.

kesäkuuta 1917 Keskusrada päätti kokouksessaan, että ukrainalaiset alkaisivat itse päättää asioistaan. Tämän edessä väliaikainen hallitus päätti myöntää Ukrainalle autonomian. Vaikkei Keskusradan valta ulottunut juuri Kiovan lähiympäristöä kauemmas, oli sillä tukenaan ensimmäinen ukrainalainen armeijakunta, noin 50 000 miestä. Lisäksi Vapaan kasakkakunnan kokouksessa kasakat päättivät 60 000-miehisine armeijoineen tukea Keskusradaa. Kesällä 1917 oli syntynyt spontaani täysukrainalainen armeija, jossa oli jopa 300 000 miestä, mutta se oli kesän ja syksyn kuluessa hajonnut.²⁴

Lokakuun vallankumouksen 1917 aikaan Ukrainassa oli kaikkiaan kolme tasaveroista hallitsijaa: Keskusrada, bolševikkien hallitsevat työläis- ja sotilasneuvostot sekä Kiovan sotilaspiirin esikunta. Kuultuaan vallankumouksesta bolševikit aloittivat taistelut sotilaspiirin esikuntaa vastaan. Sotilaspiiri olisi voittanut, jollei Keskusrada olisi tuonut joukkojaan bolševikkien tueksi. Tämän jälkeen valta oli käytännössä Keskusradalla. Bolševikit perustivat Ukrainan kansantasavallan, mutta sekin oli täysin vallaton. Niinpä he kutsuivat 17. joulukuuta 1917 koolle Ukrainan työläis-, talonpoikais- ja sotilasneuvostojen kokouksen, joka bolševikkien yllätykseksi päättikin tukea Keskusradaa. Niinpä he kutsuivat uuden kokouksen Harkovaan ja saivat tällä kertaa toivomansa tuloksen: kokous päätti perustaa Ukrainan Työläis-, talonpoikais- ja sotilasneuvostojen tasavallan (tammikuussa 1918 nimi muutettiin Ukrainan sosialistiseksi neuvostotasavallaksi). Ukraina oli kuitenkin pitkälle anarkian vallassa eikä alkanut sisällissota parantanut tilannetta. Kumpikaan osapuoli ei ollut riittävän vahva kääntämään sotaa voitokseen. Kun Neuvosto-Venäjäns puna-armeija tuli ukrainalaisbolševikkien avuksi, saivat he nopeasti valloitettua lähes koko maan. Keskusrada julisti 22. tammikuuta 1918 Ukrainan kansantasavallan itsenäiseksi, mutta valtio jäi lyhytikäiseksi, sillä puna-armeija valloitti koko maan 9. helmikuuta 1918.

²⁴ Magocsi 1998 s. 471–472; Pilipenko–Kasjanov 1997 s. 136–141; Subtelny 1988 s. 347.

Bolševikit toimeenpanivat Kiovassa verilöylyn, jossa ammuttiin yli 3 000 ihmistä yhden päivän aikana.²⁵

Keskusrada sai tuekseen Itävalta-Unkarin ja Saksan, joiden joukot puhdistivat Kiovan nopeasti bolševikeista. Keskusrada palasi kaupunkiin 2. maaliskuuta 1918, mutta se oli menettänyt kaiken valtansa vieraille joukoille. Niinpä ei ollutkaan ihme, että Ukrainan maanomistajat kutsuivat jo 29. helmikuuta 1918 koolle kokouksen, jossa päätettiin perustaa Ukrainan valtakunta. Valtakuntaa kutsuttiin Hetmannivaltioksi, sillä sen päämiestä kutsuttiin hetmanniksi. Ensimmäiseksi ja ainoaksi jääneeksi Hetmanniksi valittiin tsaarin armeijan kenraali Pavlo Skoropadski. Hänen kahdeksan kuukautta kestäneen hallintokautensa aikana Ukraina saatiin jälleen ainakin jossain määrin toimivaksi valtioksi, poliisi piti järjestystä yllä ja virkamiehet hoitivat hallinnon. Kun ensimmäinen maailmansota päättyi marraskuussa 1918 Saksan ja Itävalta-Unkarin tappioon, päättyi myöskin Hetmannivaltion historia. Kapinallisjoukkoihin, joissa oli noin 60 000 miestä, liittyivät Skoropadskin perustaman vakinaisen armeijan joukot, joita samoin oli noin 60 000 miestä. Kapinalliset voittivat ja perustivat jälleen Ukrainan kansantasavallan.²⁶

Kapinallishallitus, direktio, koostui eri sosialistiryhmien edustajista. Sen asema ei ollut hyvä, sillä se oli täysin vihollisten ympäröimä: lännessä olivat puolalaiset ja romanialaiset, jotka olivat vallanneet Bukovian, pohjoisesta ja koillisesta saapui puna-armeija, kaakossa kokoontui Anton Denikinin johtama valkoinen armeija, joka aikoi hyökätä Ukrainan kautta Neuvosto-Venäjälle ja etelässä oli ympärysvaltojen joukkoja, lähinnä ranskalaisia. Maa joutui jälleen anarkian valtaan ja puna-armeija käytti tilaisuutta hyväkseen. Se aloitti uuden hyökkäyksen loppuvuodesta 1918 ja valloitti nopeasti maan. useissa kaupungeissa puhkesi kuitenkin pian bolševikkivastainen kapina, mikä levisi kesän 1919 aikana koko maahan. Valkoinen armeija aloitti sekin hyökkäyksen

²⁵ Pilipenko–Kasjanov 1997 s. 141–143; Prizel 1998 s. 324; Subtelny 1988 s. 350.

²⁶ Pilipenko–Kasjanov 1997 s. 144–147.

ja ajoi puna-armeijan pakoon. Valkoinen armeija ei kuitenkaan onnistunut voittamaan puna-armeijaa lopullisesti, ja niin syksyn 1919 ja talven 1920 aikana puna-armeija valtasi Ukrainan jälleen. Samalla perustettiin Ukrainan sosialistinen Neuvostotasavalta. Puola hyökkäsi vielä keväällä 1920 Ukrainaan aikomuksenaan perustaa puskurivaltio Itä-Ukrainaan, mutta yritys epäonnistui. Ukrainan kansantasavallan hallitus oli olemassa maanpaossa aina maan uudelleensyntymiseen asti: 1990-luvun alussa se siirsi symbolisesti valtuutensa vastaperustetulle itsenäiselle Ukrainalle ja sen presidentille.²⁷

Myös Länsi-Ukrainassa, joka kuului Itävalta-Unkarin keisarikuntaan, aloitettiin itsehallintopyrkimykset loppuvuodesta 1918, kun keisarikunnan tappio maailmansodassa näytti väistämättömältä. Länsi-Ukrainassa perustettiin oma Ukrainan kansallisrada 18. lokakuuta 1918. Toiminta oli huomattavasti tehokkaampaa kuin Itä-Ukrainassa, sillä jo marraskuun 1918 aikana järjestettiin parlamenttivaalit. Tämän jälkeen järjestettiin yleinen liikekannallepano ja luotiin 100 000 miehen vahvuinen Ukrainan Galitsian armeija. Puola kuitenkin halusi Itä-Galitsian itselleen ja valloitti lopulta alueen veristen taisteluiden jälkeen. Galitsian armeijan jäänteet sekä tuhansia siviilejä pakeni Ukrainan kansantasavaltaan.²⁸

Ukrainan neuvostotasavalta kärsi suuresti alueen maatalouden pakkokollektivisoinnista 1930-luvun alussa: jopa kolme miljoonaa ukrainalaista kuoli. Toisen maailmansodan aikana Ukraina oli sotatoimialueena useiden vuosien ajan: lisäksi Neuvostoliiton ja Saksan välisen hyökkäämättömyyssopimuksen mukaisesti Neuvostoliitto valloitti Puolan itäosat, jossa asui huomattava länsiukrainalainen väestö. Länsi-Ukrainasta siirrettiin Neuvostoliiton itäosiin noin 400 000 ukrainalaista. Kaikkiaan noin 5,3 miljoonaa ukrainalaisia kuoli. Maailmansodan jälkeen muodostettuun Yhdistyneisiin kansakuntiin tuli myös Ukrainalle edustus, joskin se oli täysin Neuvosto

²⁷ Pilipenko–Kasjanov 1997 s. 151–152; Subtelny 1988 s. 362.

²⁸ Pilipenko–Kasjanov 1997 s. 147–149.

liiton ohjaama. Ukraina itsenäistyi monien muiden maiden kanssa Neuvostoliiton hajotessa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Ukrainan korkein neuvosto päätti 24. elokuuta 1991, että maa eroaa Neuvostoliitosta ja itsenäistyy. Kun joulukuussa 1991 järjestettiin kansanäänestys itsenäistymisestä, kannatti 90 prosenttia äänensä antaneista maan itsenäistymistä.²⁹

²⁹ Pilipenko-Kasjanov 1997 s. 161, 169–179, 201–208, 242.

VIRO

12.4.1917	Väliaikainen hallitus myönsi Virolle autonomian
23.2.1918	Itsenäisyysjulistus Pärnussa
24.2.1918	Itsenäisyysjulistus luettiin Tallinnassa
25.2.1918	Saksalaiset miehittivät Tallinnan
3.3.1918	Brest-Litovskin rauha
11.11.1918	Saksa antautui
19.11.1918	Saksa luopui virallisesti Viron hallinnasta
21.11.1918	Viron maapäivät antoivat laajat oikeudet Pätsin johtamalle hallitukselle
29.11.1918	Puna-armeija valtasi Narvan
22.4.1919	Perustuslakia säättävä kansalliskokous kokoontui samassa kuussa olleiden vaalien jälkeen
2.2.1920	Viron ja Neuvosto-Venäjän välinen rauhansopimus allekirjoitettiin

Viro oli itsenäinen aina 1200-luvun alkupuolelle asti, jolloin saksalainen ritarikunta valloitti maan eteläosan ja tanskalaiset pohjoisosan. 1300-luvun puolivälissä koko alue siirtyi saksalaisen ritarikunnan haltuun. Ritarikunta hajosi 1500-luvulla, ja valtataistelussa voittajaksi selvisi Ruotsi, joka valloitti Viron 1620-luvulla. Vuonna 1632 perustettiin Tarton yliopisto. Suuressa Pohjan sodassa Viro siirtyi Venäjälle vuonna 1710 ja lopullinen rauha solmittiin vuonna 1721. Viron talonpojat olivat maaorjia aina vuoteen 1816 asti. Kansallinen herääminen alkoi 1800-luvulla, jolloin muun muassa perustettiin vironkielisiä kouluja ja julkaistiin Kalevipoeg, virolainen kansanrunokokoelma. 1880-luvulla alkoi venäläistäminen, jonka seurauksena myös Tarton yliopiston opetuskieleksi tuli venäjä.³⁰

Myöhemmän Viron tasavallan alue oli Venäjän keisarikunnan aikana jaettuna kahteen eri kuvernementtiin, pohjoiseen Viron ja eteläiseen Liivinmaan kuvernementtiin. Kun ensimmäinen maailmansota alkoi, liittyi myös virolaisia sankoin joukoin keisarin armeijaan. Virolaiset jakaantuivat kuitenkin eri yksiköihin, heitä ei sijoitettu omiin joukko-osastoihinsa kuten naapurimaa Latvian joukkoja. Helmikuun vallankumouksen jälkeen 1917 Venäjän väliaikainen hallitus antoi 12. huhtikuuta 1918 Virolle samankaltaisen autonomisen aseman kuin Suomella oli sekä

³⁰ Niitemaa-Hovi 1991 s. 57–322.

luvan perustaa oma rykmentti Venäjän armeijaan. Rykmentti laajeni niin, että vuodenvaihteessa 1917–1918 oli virolaisia jo kokonainen divisioona. Virossa oli lisäksi syksyllä 1917 noin 200 000 venäläissotilasta.³¹

Viron kannalta suuri merkitys oli sillä, että helmikuussa 1918 Saksa miehitti maan. Juuri ennen valloitusta 23. helmikuuta 1918 virolaiset julkaisivat itsenäisyysjulistuksen Tartossa ja seuraavana päivänä Tallinnassa. Julistuksessa viitattiin Viron 700 vuoden takaiseen itsenäisyyteen. Tallinnassa perustettiin myös Pelastuskomitea, johon kuuluivat Konstantin Päts, Jüri Vilms ja Konstantin Konik: Pätsin johdolla muodostettiin myös väliaikainen hallitus. Saksalais miehityksen aika oli raskas, saksalaisjoukot takavarikoivat elintarpeita armeijan käyttöön ja saksasta tuli hallinnon ja koulujen virallinen kieli. Lisäksi virolaisten omat rykmentit lakkautettiin.³²

Kun Saksa antautui 11. marraskuuta 1918, olivat venäläisjoukot valmiina seuraamaan peräännyviä saksalaisia ja valloittamaan Viron. Johan Pitkan aloitteesta oli jo syksyllä 1917 perustettu suojeluskuntia. Virossa oli jo Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen yhteydessä syntynyt omia suojeluskuntia, maan saksalaisten ja porvarien perustamat Bürgerwehr-joukot. Bürgerwehr-joukoissa oli mukana myös virolaisia. Sekä Viron autonominen hallitus että Tallinnan venäläinen komendantti hyväksyivät Pitkan aloitteesta syntyneet Omakaitse-joukot. Valtaosa joukkoihin osallistuneista oli virolaista keskiluokkaa, vaikka alun perin tarkoituksena oli muodostaa yhteinen joukko niin virolaisille, baltiansaksalaisille kuin juutalaisillekin. Myös Viron punaiset perustivat omiksi joukko-osastoikseen punakaarteja, etenkin Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen. Lisäksi bolševikit olivat saaneet loppukesän 1917 kunnallisvaaleissa noin 35 prosentin kannatuksen, mikä sekin lisäsi heidän voimantuntoaan. Kun saksalaiset lähestyivät Tallinmaa helmikuussa 1918, oli punakaartin tarkoitus polttaa kaupunki, mutta Omakaitseen miehet

³¹ Alenius 2000 s. 160, 199; Mattila-Kemppi 2006 s. 9–10; Niitemaa-Hovi 1991 s. 346.

³² Alenius 2000 s. 204; Mattila-Kemppi 2006 s. 13–17; Niitemaa-Hovi 1991 s. 354.

estivät tuhopolton. Omakaitse menetti asemiaan saksalaismiehityksen aikana, sillä valloittajan suhtautuminen muuttui alun hyväksymisestä hallintaan. Saksalaiset sallivat lopulta Omakaitseen toiminnan ainoastaan Tallinnassa ja asettivat järjestön johtoon baltiansaksalaisen yliopiston lehtorin Eduard Wilden. Tämä johti siihen, että monet virolaiset erosivat järjestöstä ja perustivat omia maanalaisia järjestöjä. Saksalaisten tappion häämöttäessä moniin Viron kaupunkeihin ryhdyttiin jälleen perustamaan suojeluskuntia: tällä varauduttiin odotettavissa olleeseen puna-armeijan hyökkäykseen.³³

Saksa luopui virallisesti Viron hallinnasta 19. marraskuuta 1918. Jo kahta päivää myöhemmin kokoontui jo touko-kesäkuussa valittu Viron maapäivät, joka antoi laajat oikeudet Konstantin Pätsin johtamalle hallitukselle. Näitä oikeuksia vielä laajennettiin 27. marraskuuta niin, että hallitus sai rajoittamattoman vallan Virossa. Nämä oikeudet hallituksella oli aina huhtikuuhun 1919 asti. Samana päivänä kun Saksa antautui, pidettiin Eesti Vabariigi Kaitseliitin eli Viron suojeluskunnan perustava kokous. Kaitseliit koostui palokuntalaisista, entisistä sotilaista, eri koulujen vanhimmista oppilaista ja poliittisesti maltillisista työläisistä. Kaitseliitin organisaatio oli kuten armeijassa, ja kun sota puna-armeijaa vastaan alkoi, oli koossa noin 240 upseeria ja 11 000 miestä. Aseistus sen sijaan ei ollut riittävä, kiväärejä oli noin 4 000 ja vain noin kymmenen toimivaa konekivääriä.³⁴

Kun sota puna-armeijaa vastaan alkoi marraskuussa 1918, oli virolaisia vastassa myös noin 4 500 virolaista vallankumouksellista. Enimmillään virolaisia oli puna-armeijan joukoissa noin 8 500 virolaista, mutta heidän osuutensa laski huomattavasti siinä vaiheessa kun toukokuussa 1919 puna-armeijan suurin virolaisrykmentti antautui komentajansa johdolla. Viro oli julistanut yleisen mutta vapaaehtoisen liikekannallepanon 16. marraskuuta 1918, mutta tulos oli heikko.

³³ Mattila-Kemppi 2006 s. 7, 12, 17–18; Niitemaa-Hovi 1991 s. 346–347.

³⁴ Mattila-Kemppi 2006 s. 19–21.

Niinpä kun 28. marraskuuta mennessä vain 800 vapaaehtoista oli ilmoittautunut armeijaan, tehtiin liikekannallepanosta pakollinen kaikille 21–24-vuotiaille virolaisille miehille. Joulukuussa asevelvollisuutta laajennettiin niin, että lopulta kaikki 21–28-vuotiaat oli kutsuttu ja edelleen tammikuussa 29–35-vuotiaat ja lopulta toukokuussa 1919 18–19-vuotiaat. Huolimatta ankarista rangaistuksista moni kieltäytyi palveluksesta tai karkasi. Karkaamisten vaikutus jäi kuitenkin pieneksi, sillä armeijan väkimäärä kasvoi nopeasti. Joulukuussa 1918 se oli 2 300, mutta maaliskuussa 1919 jo 75 000. Lisäksi joulukuussa 1918 suojeluskunta muutettiin pakolliseksi kaikille miehille, jotka eivät olleet armeijassa. Niinpä suojeluskuntiin kuului kesällä 1919 jopa 100 000 miestä.³⁵

Ongelmana oli se, ettei armeijalla ollut kunnollista aseistusta. Saarenmaalta oli mantereelle kuljetettu saksalaisten siellä osin hajoittamia venäläisiltä saatuja sotasaalisaseita, mutta niiden kaaliiperit ja kunto vaihtelivat suuresti. Lisäksi poistumassa olleet saksalaiset sotilaat eivät suostuneet helpolla antamaan eivätkä myymään aseita virolaisille. Esimerkiksi Narvassa virolaiset saivat lopulta muutaman sata kivääriä, mutta ammuksset he joutuivat varastamaan saksalaisten varikoilta. Puna-armeija oletti hyökätessään Narvaan 22. marraskuuta 1918, että kaupungissa vielä olleet saksalaiset joukot liittyisivät oitis sen riveihin, mutta saksalaiset puolustautuivatkin ankarasti ja saivat puna-armeijan lopulta perääntymään. Seuraavalla kerralla 28. marraskuuta puna-armeijan hyökkäys onnistui paremmin, sillä saksalaiset olivat poistuneet kaupungista eikä vähälukuinen ja huonosti varustettu virolainen joukko-osasto pystynyt estämään kaupungin valtausta.³⁶

Puna-armeija eteni tämän jälkeen joulukuussa 1918 nopeasti. Vihollisen menestys laski virolaisten moraalialia eikä sitä riittänyt nostamaan edes panssarijunien menestys. Vaikka junien tek

³⁵ Alenius 2000 s. 205; Mattila-Kemppi 2006 s. 22–24.

³⁶ Mattila-Kemppi 2006 s. 25–45.

niikka pettikin usein, oli niiden psykologinen merkitys suuri. Puna-armeija eteni parhaimmillaan noin 35 kilometrin päähän Tallinnasta ja sen harjoittama propaganda tehoi hyvin yhtä lailla siviileihin kuin sotilaisiin. Viron onneksi puna-armeija suuntasikin hyökkäyksensä pian kohti Latviaa ja sen pääkaupunkia Riikaa. Tämä hellitti painetta pohjoisessa.³⁷

Saksalaiset pysyivät Tartossa aina 18. joulukuuta asti, mutta tämän jälkeen kaupungin puolustus jäi virolaisille. Kaupunkiin luotiin suojeluskunta, joka jaettiin neljään ryhmään. Lisäksi kaupungissa oli myös punakaartilaisia, jotka aiheuttivat vähäistä tuhoa: erikoista oli kuitenkin se, että myös suojeluskuntalaiset ja armeijan joukot ryöstelivät kaupunkia. Sekä hyökkääjiä että puolustajia oli yhtä paljon, noin 3 000, mutta puolustajien rivien murtuminen johti Tarton menetykseen. Eräs syy Tarton menetykseen oli se, että virolaisten rinnalla taistelleet valkoiset venäläiset eivät alistuneet virolaisten komentoonsa vaan perääntyivät Viljandin kaupunkiin.³⁸

Virolaisten aseistus koheni huomattavasti vuoden 1918 lopulla, kun maa sai aseapua Iso-Britanniasta. Lisäksi Suomi toimitti aseita, jotka eivät olleet sopivia Suomelle, mutta ei Viron toivomia tykkeitä. Suomesta saapui Viroon myös noin 2 000 vapaaehtoisen ryhmä eli niin sanotut Pohjan Pojat. Armeijan ja suojeluskunnan aseistuksena oli sodan alkupuolella ollut paljon venäläisiä aseita, mutta myöhemmin japanilaisten kiväärien osuus lisääntyi. Armeijan ja suojeluskunnan suhde selkiytyi sen jälkeen kun armeijan ylipäällikkö Johan Laidoner määräsi kaikki suojeluskuntapataljoonat armeijan alaisuuteen. Niinpä 30. heinäkuuta 1919 suojeluskuntien asema itsenäisinä joukkoina päättyi. Laidoner ei myöskään pitänyt siitä, että rintamalla oli paljon alaikäisiä koululaisia, jotka olivat päässeet taisteluihin mukaan suojeluskuntalaisina. Toisaalta Viron suo

³⁷ Mattila-Kemppi 2006 s. 52–60.

³⁸ Mattila-Kemppi 2006 s. 61–63.

jeluskunnista on sanottava, että ne olivat hyvin monikansallisia, mukana oli virolaisten lisäksi myös muun muassa baltiansaksalaisia ja juutalaisia.³⁹

Virossa järjestettiin ensimmäiset vaalit jo huhtikuun lopulla 1919: tuolloin maalle valittiin perustuslakia säätävä kansalliskokous. Vaaleissa voittivat erityisesti vasemmisto ja keskusta, mutta jo seuraavana vuonna järjestetyissä ensimmäisissä uuden perustuslain mukaisissa parlamenttivaaleissa valta siirtyi oikealle. Neuvosto-Venäjä vastaan käydyn sodan lopulla Virolla oli aseissa noin 75 000 miestä, mutta rauhan aikana miesmäärä pudotettiin 27 000:en. Neuvosto-Venäjä oli tarjonnut Virolle rauhaa jo elokuussa 1919, mutta tuolloin tarjous ei johtanut tulokseen. Syyskuussa Viro ja Neuvosto-Venäjä aloittivat rauhanneuvottelut, joita vauhdittaakseen puna-armeija aloitti samanaikaisesti suurhyökkäyksen. Näiden tuloksettomien taistelujen jälkeen maat solmivat aselevon 31. joulukuuta 1919 ja lopullinen rauha solmittiin Tartossa 2. helmikuuta 1920. Viro sai sopimuksella pienen kaistaleen lisää itärajalta, alueelta, jolla asui enemmän venäläisiä kuin virolaisia.⁴⁰

Viron valtiollinen kehitys oli samanlainen kuin muissakin Baltian maissa, parlamentaarinen demokratia toimi, joskin esimerkiksi hallitukset olivat kovin lyhytikäisiä. Toisaalta Virossa hyväksyttiin vuonna 1925 vähemmistöjen kulttuuriautonomialaki, joka antoi kaikille yli 3 000 hengen suuruisille vähemmistöille luvan perustaa omat kulttuuriset itsehallintoelimet. Vuonna 1933 Vapaussoturien Keskusliitto sai hyväksytyksi muutoksen perustuslakiin. Uudessa laissa maan johtoon tulisi laajoin valtaoikeuksin varustettu valtionvanhin. Kun seuraavana keväänä näytti siltä, että tähän tehtävään tulisi Vapaussoturien edustaja, kaappasi maltillisen oikeiston johtohahmo Konstantin Päts vallan apunaan maan armeija ja sen komentaja Johan Laidoner.

³⁹ Alenius 2000 s. 205; Vibart Dixon 1952a s. 452; Mattila-Kemppi 2006 s. 68–71, 75–79, 83.

⁴⁰ Alenius 2000 s. 206; Mattila-Kemppi 2006 s. 99, 102, 137–140.

Pätsin valtakautta kesti aina kesään 1940 asti, jolloin Neuvostoliitto miehitti maan ja liitti sen Neuvostoliittoon. Päts kuoli vuonna 1956 vankeudessa Neuvostoliitossa.⁴¹

Neuvostoliiton miehitys päättyi elokuun 1941 lopulla, jolloin saksalaiset olivat miehittäneet koko maan. Saksa oli suunnitellut Viron ja myös muun Baltian saksalaistamista, mutta se ei toteutunut. Viro ehdittiin lisäksi julistaa juutalaisvapaaksi alueeksi tammikuussa 1942, mutta myös tämä tieto oli ennenaikainen, sillä maassa oli kaiken aikaa sekä juutalaisia vankeja että piilossa olleita juutalaisia. Saksalaismiehityksen päättyttyä Neuvostoliitto liitti Viron itseensä yhdessä muiden Baltian maiden kanssa uutena neuvostotasavaltona.⁴²

Neuvostotasavallan aikaa kesti vuoteen 1991 asti. Jo tätä ennen, 1980-luvun lopulla, maan kommunistien parista ja etenkin heidän ulkopuoleltaan oli noussut uudistusmielisiä, jotka tahtoivat laajentaa kansanvaltaa. Kesällä 1989 Viron parlamentti hyväksyi suvereenisuusjulistukset. Niiden mukaan kaikki yleisvaltakunnalliset lait oli hyväksyttävä Viron parlamentissa ennen kuin ne astuivat voimaan. Neuvostoliiton johto ei hyväksynyt itsehallinnollisia pyrkimyksiä ja asetti Viron taloussaartoon. Kun Neuvostoliiton vanhoillinen johto aloitti vallankaappausyrityksen Moskovassa elokuussa 1991, julistautui Viron itsenäiseksi 20. elokuuta 1991. Länsimaat ja myös Neuvostoliitto tunnustivat Viron itsenäisyyden elo-syyskuun aikana. Vuonna 2004 Viro liittyi sekä Natoon että Euroopan unioniin.⁴³

⁴¹ Alenius 2002 s. 208–242.

⁴² Alenius 2000 s. 243–250.

⁴³ Alenius 2000 s. 276–281; Kari 2002b s. 140–142.

LIETTUA

18.–23.9.1917	Liettuan maakokous
23.3.1918	Saksa tunnusti Liettuan itsenäistymisen
9.7.1918	Urachin herttua Wilhelm valittiin Liettuan kuninkaaksi nimellä Mindaugas II
huhtikuu 1920	Parlamenttivaalit
12.7.1920	Rauhansopimus Neuvosto-Venäjän kanssa
1.8.1922	Uusi perustuslaki, jossa tasavaltalainen hallitusmuoto

Mindaugas yhdisti Liettuan alueen heimot yhdeksi valtakunnaksi, ja vuonna 1252 hänet kruunattiin Liettuan kuninkaaksi. Vuonna 1386 Liettuan kuningas Jogailas tunnustettiin myös Puolan kuninkaaksi sen jälkeen kun hän oli solminut avioliiton Puolan kuningatar Jadwigan kanssa. Personaaliunioni päättyi vuonna 1569, jolloin syntyi Puola-Liettuan kuningaskunta. Puolan kolmannessa jaossa 1795 Liettuan alue liitettiin Venäjään.⁴⁴

Venäjän keisarikuntaan kuulunut Liettua jakautui Kaunasin, Suwałkin ja Vilnan kuvernementteihin. Suurimman osan ensimmäisen maailmansodan ajasta maa oli saksalaisten miehittämänä. Jo vuoden 1914 loppupuolella venäläiset joutuivat perääntymään Liettuan länsiosiin ja vuoden 1915 aikana koko maasta. Noin 300 000 liettualaista eli noin kymmenesosa maan asukkaista pakeni Venäjän sisäosiin. Saksa yhdisti Liettuan sekä miehittämänsä osat Latviaa ja Valko-Venäjää uudeksi hallintoalueeksi, Ober-Ostiksi. Saksasta tuli ainoa sallittu kieli hallinnossa sekä opetuksessa ja lisäksi venäläiset ja liettualaiset syrjäytettiin hallinnosta. Saksan tarkoituksena oli asuttaa Liettua saksalaisilla uudisasukkailla, joita ehtikin sodan aikana muuttaa jonkin verran alueelle.⁴⁵

Heti maailmansodan alettua joukko Liettuan johtohenkilöitä kääntyi keisarikunnan johdon puoleen. He toisaalta vakuuttelivat uskollisuuttaan keisarikunnalle mutta toisaalta vaativat venä

⁴⁴ Niitemaa-Hovi 1991 s. 85–322.

⁴⁵ Alenius 2000 s. 160, 197–198.

läistämistoimien lopettamista ja liettualaisten itsemääräämisoikeuden lisäämistä. Kun Venäjän hallinto ei suhtautunut toiveisiin myönteisesti, ryhtyivät liettualaiset hakemaan tukea muilta ta-
hoilta, erityisesti amerikalilaisilta. Näiltä ei kuitenkaan tullut tukea, joten jo vuoden 1915
kuluessa maan johtajien parissa heräsi ajatus Liettuan itsenäisyyden palauttamisesta vuosisato-
jen tauon jälkeen heti tilaisuuden tullessa.⁴⁶

Helmikuun vallankumous 1917 ei vaikuttanut Liettuassa, koska maa ei tuossa vaiheessa enää
kuulunut Venäjälle. Sen sijaan Saksan ja Itävallan syksyllä 1916 tekemä päätös tehdä Puolasta
itsenäinen näiden valtioiden suojeluksessa oleva valtio sai myös liettualaiset toivomaan suvere-
niteettinsa tunnustamista. Saksa pelkäsi, että Venäjä tunnustaisi myös Liettuan itsenäisyyden ja
lievensi siksi alueen saksalaistamispolitiikka, mutta ei antanut tämän enempää myönnytyksiä.
Niinpä puolueiden ja piirikuntien edustajat kokoontuivat maakokoukseen 18.–23. syyskuuta
1917. Lokakuun vallankumouksen jälkeen saksalaiset suostuivat antamaan myös Liettualle lu-
pauksen Saksan suojeluksessa tapahtuvasta itsenäistymisestä. Maaliskuussa 1918 Saksa tunnus-
tikin Liettuan itsenäistymisen, mutta maa pysyi edelleen Saksan miehittämänä aina sodan lop-
puun saakka. Lisäksi Liettuan kuninkaaksi piti valita Urachin herttua Wilhelm, joka otti hallit-
sijanimekseen Mindaugas II. Hän ei kuitenkaan ehtinyt nousta valtaistuimelle ennen kuin Saksa
hävisi sodan.⁴⁷

Saksalaisjoukkojen perääntyessä saapuivat puna-armeijan sotilaat. Nämä onnistuivat miehittä-
mään itäiset osat Liettuasta, mutta baltiansaksalaisista ja perääntyneistä saksalaissotilaista muo-
dostuneet kenraali Rüdiger von der Goltzin johtamat Landeswehr-joukot onnistuivat pysäyttä-
mään puna-armeijan etenemisen. Liettuan ja Latvian alueella koottiin valkoisen armeijan osa,
niin sanottu Länsiarmeija, mutta se pyrki ainoastaan estämään Latvian itsenäistymispyrkimyksiä

⁴⁶ Alenius 2000 s. 201.

⁴⁷ Alenius 2000 s. 202–203.

ja tuli lopulta voitetuksi. Sota puna-armeijaa vastaan päättyi lopulta vuoden 1920 alussa ja rauha solmittiin Moskovassa heinäkuussa 1920.⁴⁸

Liettua ei kuitenkaan saanut vielä nauttia rauhasta, sillä se kävi sodan Vilnan kaupungin omistuksesta Puolan kanssa. Puolalaiset olivat valloittaneet Vilnan huhtikuussa 1919 mutta menettäneet sen jälleen heinäkuussa. Liettuan solmimassa rauhansopimuksessa Neuvosto-Venäjän kanssa sovittiin, että Vilna kuuluu Liettualle, ja tämän oli myös Kansainliitto hyväksynyt. Tällöin kuitenkin kenraali Lucjan Żeligowski näennäisen oma-aloitteisesti kaappasi sotilaineen vallan Vilnassa ja julisti alueen itsenäiseksi Keski-Liettuan tasavallaksi. Kahta vuotta myöhemmin ”tasavalta” liittyi Puolaan. Puolan johtaja Józef Piłsudski myönsi myöhemmin kenraalin toimineen hänen käskystään. Liettua puolestaan valloitti vuonna 1923 Memelin pikkuvaltion.⁴⁹

Liettuan perustuslaki hyväksyttiin 1920-luvun alussa. Maan presidentin asema oli lähinnä seremoniallinen. Useissa parlamenttivaaleissa maltillisen konservatiivinen kristillis-demokraattinen puolue sai yli puolet edustajapaikoista ja pystyi näin yksin johtamaan parlamentin toimintaa. Vuoden 1926 vaaleissa voitti kuitenkin vasemmisto. Kun vasemmistolainen hallitus ilmoitti aloittavansa melko radikaalit uudistukset, kaappasi armeija vallan joulukuussa 1926. Valtaan nousi presidentti Antanas Smetona, jonka valtakausi kesti aina Neuvostoliiton miehitykseen kesällä 1940 asti.⁵⁰

Liettua kuului Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan mukaisesti Neuvostoliiton etupiiriin. Niinpä kun Neuvostoliitto valloitti Puolan itäosat syyskuussa 1939, se palautti Vilnan alueen jälleen Liettualle. Maat olivat jo tätä ennen solmineet avunantosopimuksen. Kesäkuussa 1940 Neuvostoliitto pakotti Liettuan hallituksen eroamaan ja

⁴⁸ Alenius 2000 s. 204–206; Kari 2001b s. 264.

⁴⁹ Alenius 2000 s. 208.

marssitti sotajoukkonsa maahan. Smetona pakeni maasta Yhdysvaltoihin, missä hän kuoli vuonna 1944. Vaikka maassa aloitettiin poliittisten vastustajien vaino ja hallinto muutettiin neuvostomieliseksi, kesti kautta kuitenkin vain kesään 1941, jolloin Saksa puolestaan miehitti maan. Saksan miehityskaudella vainon kohteiksi joutuivat muun muassa juutalaiset ja kommunistit. Maailmansodan jälkeen Liettuasta tuli yksi neuvostotasavalloista.⁵¹

1980-luvun lopulla Mihail Gorbatšovin avoimuuspolitiikan myötä nousivat Liettuassakin esiin toiveet suvereenisuuden ja jopa itsenäisyyden palauttamisesta. Kaikkein nopeimmin Baltian maista itsenäisyshankkeessaan etenikin Liettua, joka jo 11. maaliskuuta 1990 julistautui itsenäiseksi. Tämä johti Neuvostoliiton taloussaartoon. Tammikuussa 1991 tilanne eteni sotilaalliseen hyökkäykseen, jonka seurauksena taisteluissa muun muassa Vilnan televisioasemalla kuoli toistakymmentä siviiliä. Kansainvälinen yhteisö kuitenkin tuomitsi väkivallan, ja lopulta elokuussa 1991 vanhoillisten kommunistien vallankaappauksen epäonnistuttua Moskovassa päättyi myös Liettuan neuvosto aika. Liettua liittyi Natoon ja Euroopan unioniin vuonna 2004.⁵²

TŠEKKOSLOVAKIA

28.10.1918 Tšekkoslovakia julistautui itsenäiseksi
15.–16.6.1919 Parlamenttivaalit

Tšekkoslovakian alueella nykyisen Tšekin itäosissa Määrin alueella asui kelttiläisiä heimoja, kunnes hunnit ajoivat heidät pois. Varsinainen Määrin valtakunta syntyi 800-luvun alkupuolella. Naapurialue Böömi valloitti Määrin lopullisesti vuonna 1197. Böömin kuningaskunta käsitti laajimmillaan kuningas Ottokar II:n aikana 1260-luvulla nykyisen Tšekin, Slovakian, Puolan eteläosia, Itävallan ja Slovenian. Ottokar kuitenkin menetti valtakuntansa sodassa Saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsija Rudolf I:lle. Vuodesta 1526 sekä Böömi että Määri kuului

⁵⁰ Alenius 2000 s 208–214.

⁵¹ Alenius 2000 s. 237–250; Kari 2001b s. 265–266.

⁵² Alenius 2000 s. 276–280; Kari 2001b s. 266–269.

vat Itävallan alaisuuteen. Slovakian vaiheet olivat pitkälle samanlaiset, joskin se liitettiin Itävaltaan vuonna 1538, mitä ennen se oli kuulunut Unkarille.⁵³

Tšekkoslovakia oli kahden valtion liitto. Se koostui Böömistä ja Moravia-Silesiasta, joista muodostui myöhempi Tšekki sekä Slovakiasta ja Ruteniasta eli myöhemmästä Slovakiasta. Tšekit olivat sekä poliittisesti että taloudellisesti aktiivisempia kuin slovakit: tämä näkyi myöhemmin näiden kahden kansan teiden erottua vuonna 1992.⁵⁴

Ensimmäisen maailmansodan aikana tulevan Tšekkoslovakian kansalaisia taisteli rintaman molemmilla puolilla. Venäjällä olleiden tšekkien keskuudessa heräsi ajatus omasta valtiosta, ja heillä tämä tarkoitti nimenomaan yhteistä valtiota tšekeille ja slovakeille. Venäjällä olleista sotavangeista koottiin armeija, jossa oli jopa yli 200 000 tšekki- ja slovakkisotavankia. Vaikka kaikki sotavangit eivät liittyneetkään tähän yksikköön, oli se silti huomattavan suuri. Vielä loka-kuun vallankumouksen jälkeenkin 1917 siinä oli mukana noin 40 000 upseeria ja sotilasta. Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian puolella aktivistit pysyivät maan alla. Samaan aikaan aluksi Sveitsissä ja myöhemmin sodan aikana Englannissa kokoontui Tšekkoslovakian itsenäisyyttä ajanut ryhmä, jonka johdossa oli professori Tomáš Masaryk.⁵⁵

Puna-armeija olisi halunnut estää tämän sotavangeista kootun armeijan poistumisen Neuvosto-Venäjältä, jolleivät nämä luovuttaisi kaikkia aseitaan. Lopulta tšekkiarmeija poistui maasta alkuperäisen suunnitelman mukaisesti Vladivostokin kautta. Monet upseereista olivat kyllästyneet bolševikkien käännytystyöhön ja tahtoivat siksikin poistua mahdollisimman pian Neuvosto-Venäjältä. Tšekkien vapaaehtoisjoukkion pako Neuvosto-Venäjältä ja heidän menestyksensä taistelunsa puna-armeijaa vastaan kiinnittivät myös liittoutuneiden huomion ja niin maa tunnus

⁵³ Kari 2000 s. 252–264; Kari 2001b s. 398–399; Kari 2002a s. 254

⁵⁴ Kalvoda 1992 s. 11.

tettiin liittoutuneeksi kansakunnaksi – erikoista sikäli, ettei maata ollut vielä edes virallisesti olemassa.⁵⁶

Kun sota päättyi Saksan ja Itävalta-Unkarin tappioon 11. marraskuuta 1918, oli Tšekkoslovakian valtio perustettu jo muutamaa viikkoa aiemmin 28. lokakuuta 1918. Alkujaan maasta piti tulla kuningaskunta, mutta perustuslaki tehtiin kuitenkin tasavallalle. Maan presidentiksi valittiin vuonna 1920 professori Tomáš Masaryk, joka hoitikin tätä tehtävää aina vuoteen 1935 asti. Valtion ongelmana oli sen kansallinen hajanaisuus: etenkin slovakit tunsivat tulleensa petetyiksi, koska he eivät mielestään saaneet heille luvattua autonomiaa.⁵⁷

Vuonna 1938 Saksa valloitti Münchenin sopimuksen perusteella osia Böömistä eli niin sanottujen sudeettisaksalaisten asuinalueet. Tätä Saksan vaatimusta tukivat lopulta sekä Iso-Britannia että Ranska. Maaliskuussa 1939 liitettiin Tšekkoslovakian loputkin alueet Saksaan. Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1948 kommunistit ottivat vallan maassa ja se liittyi lopullisesti Neuvostoliiton etupiiriin. Vuonna 1968 alkanut niin sanottu Prahan kevät johti suureen joukkopakkoon sen jälkeen kun yritys hallinnon muuttamisesta demokraattisemmaksi epäonnistui. Neuvostoliiton romahtaessa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa myös Tšekkoslovakia muuttui demokratiaksi. Samassa yhteydessä maan nimi muutettiin Tšekkien ja slovakien liittotasavallaksi. Vuoden 1993 alussa Tšekkoslovakia lakkautettiin, kun syntyivät Tšekin ja Slovakian valtiot. Tšekistä tuli Naton jäsen vuonna 1999 ja Slovakiasta vuonna 2004: jälkimmäisenä vuonna molemmat liittyivät lisäksi Euroopan unioniin.⁵⁸

⁵⁵ Kalvoda 1992 s. 12–17; Vibart Dixon 1952b s. 424.

⁵⁶ Kalvoda 1992 s. 17; Vibart Dixon 1952b s. 424–426.

⁵⁷ Kalvoda 1992 s. 24; Kari 2002a s. 427; Vibart Dixon 1952b s. 426.

⁵⁸ Kari 2002a s. 427–432; Vibart Dixon 1952 s. 428–429;

<http://www.mzv.cz/wwwo/default.asp?NoObl=1&ParentIDO=14297&ido=14297&amb=3&idj=2>

LATVIA

18.11.1918	itsenäisyysjulistus
16.4.1919	Kenraali von der Goltz kaappasi vallan Karlis Ulmaniksen johtamalta hallitukselta
3.6.1919	Latvian armeija yhdessä Viron armeijan kanssa voitti von der Goltsin armeijan ensimmäisen kerran
8.7.1919	Ulmaniksen hallitus palasi jälleen valtaan
4.1920	Parlamenttivaalit
11.8.1920	Rauha Neuvosto-Venäjän kanssa

Latvian alue kuului 1100-luvulla kalparitaristolle ja sitten 1200-luvulla saksalaiselle ritarikunnalle. Kun ritarikunta hajosi 1500-luvulla, sai Ruotsi lopulta alueen haltuunsa vuonna 1621.

Suuressa Pohjan sodassa Ruotsi menetti Baltian alueensa Venäjälle. Kansallinen herääminen alkoi 1800-luvun alkupuolella, mutta sitä vaikeutti 1880-luvulla alkanut venäläistämisvaihe.⁵⁹

Myöhemmän Latvian tasavallan alue oli keisarillisen Venäjän aikaan jaettuna kahteen kuvernementtiin, pohjoiseen Liivinmaan ja eteläiseen Kuurinmaan kuvernementtiin. Ensimmäisen maailmansodan aikana latvialaiset sotilaat – kaikkiaan noin 150 000 – olivat omina joukko-osastoinaan Venäjän armeijassa. Latvialaissotilaista yli 20 prosenttia kaatui tai kuoli muuten sodan aikana. Heti ensimmäisen sotavuoden lopulla Venäjän armeija joutui alun etenemisen sijaan perääntymään Liettuan länsiosiin, ja vuoden 1915 aikana Saksa onnistui valloittamaan myös Latvian eteläosat aina Daugava-joelle asti. Latvialaisia pakeni suurin joukoin Venäjälle vuoden 1915 aikana: kaikkiaan noin kolmannes maan väestöstä, noin 800 000 henkeä, pakeni. Sodan jälkeen vain noin kolmannes palasi takaisin.⁶⁰

Rintaman lähestyessä esimerkiksi Riiasta siirrettiin lukuisia teollisuuslaitoksia Venäjän puolelle. Toisaalta Venäjälle jääneessä osassa Latviaa toimeenpantiin ankarat venäläistämistoimet vuoden 1915 jälkeen. Vaikka nämä toimet suunnattiinkin erityisesti baltiansaksalaisia vastaan, saivat myös latvialaiset osansa. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen 1917 latvialaiset vaativat omien

kansallisten alueidensa yhdistämistä ja autonomian myöntämistä alueelle. Toiveet eivät kuitenkaan toteutuneet, sillä väliaikainen hallitus ei suostunut liittämään latvialaisten toivomaan alueeseen Vitebskin kuvernementtiin kuulunutta Latgallian aluetta. Tilanne muuttui kuitenkin vuoden 1917 lopulla, sillä Venäjän-Latviassa valtaan nousivat paikalliset bolševikit. Tätä vaihetta ei kuitenkaan kestänyt kauan, sillä Saksa valloitti Pohjois-Latvian helmikuussa 1918. Saksalaiset aloittivat ankaran saksalaistamispoliitikan, jonka päämääränä oli tehdä alueesta yhtenäinen saksalainen herttuakunta, joka liittyisi osaksi Saksaa.⁶¹

Latvia antoi Baltian maista viimeisenä itsenäisyysjulistuksen 18. marraskuuta 1918. Puna-armeija eteni nopeasti Baltiassa ja etenkin Latviassa, missä se onnistui valloittamaan lähes koko maan lukuun ottamatta Kuurinmaan lounaisinta nurkkausta. Talouselämä sosialisoitiin, maatalous kollektivisoitiin ja poliittinen elämä tuli bolševikkien haltuun. Lisäksi useita tuhansia poliittisia vastustajia tuhottiin. Silti bolševikit olivat aluksi suosittuja Latviassa, sillä heidän joukossaan oli paljon alkujaan latvialaisia Venäjän armeijan sotilaita. Latvian hallitus sai kuitenkin alkuvuodesta 1919 koottua omia joukkoja, minkä lisäksi erityisen tärkeäksi avuksi tuli kenraali Rüdiger von der Goltzin johtama, baltiansaksalaisista ja perääntyneistä saksalaisjoukoista koottu Landeswehr. Ne onnistuivatkin voittamaan puna-armeijan ja saivat sen perääntymään kevään aikana.⁶²

Goltzin suunnitelmiin kuului kuitenkin tsaarivallan palauttaminen Venäjälle sekä Saksan ja Venäjän välinen liitto. Niinpä hän järjesti Latviassa huhtikuussa 1919 vallankaappauksen, jolla Kārlis Ulmaniksen johtama kansallinen hallitus syrjäytettiin ja valtaan nousi saksalaisten johtama nukkehallitus. Yhdessä latvialaisten kansallisen armeijan kanssa virolaiset voittivat Goltzin

⁵⁹ Niitemaa-Hovi 1991 s. 57–320.

⁶⁰ Alenius 2000 s. 160, 198–199; Plakans 1995 s. 113–115.

⁶¹ Alenius 2000 s. 199–204; Plakans 1995 s. 116–118.

⁶² Alenius 2000 s. 204–205; Plakans 1995 s. 118.

joukot. Lokakuussa 1919 alkoi valkoisen armeijan viimeinen hyökkäys puna-armeijaa vastaan. Latviaan ja Liettuaan kootun eversti Bermond-Avalovin komentaman Venäjän länsiarmeijan vahvuus oli noin 50 000 miestä, joista 40 000 oli kuulunut kenraali Goltzin armeijaan. Länsiarmeija ei kuitenkaan edes yrittänyt hyökätä puna-armeijan kimppuun vaan otti kohteekseen Latvian kansallisen armeijan. Baltian maiden yhdistetyt joukot kuitenkin voittivat länsiarmeijan ja vuoden 1920 alkupuolella päättyivät taistelut myös puna-armeijaa vastaan.⁶³

Latvia solmi rauhan Neuvosto-Venäjän kanssa elokuussa 1920. Rauha oli Latvialle edullinen, sillä se sai haluamansa Latgallian alueen. Latviassa hyväksyttiin demokraattiset perustuslait 1920-luvun alussa. Vuonna 1934 Kārlis Ulmanis kaappasi armeijan tuella vallan: hän pelkäsi sekä äärioikeiston että kommunistien vallankaappausta ja päätti toimia ensimmäisenä. Maan perustuslakia ei muutettu, mutta Ulmanis ei yksinkertaisesti välittänyt siitä. Hän lakkautti maan muut puolueet ja poliittiset liikkeet, ensimmäisenä äärioikeistolaisen Ukkosristin (tai Tuliristin). Ulmanis pysyi vallassa aina kesän 1940 neuvostomiehitykseen asti.⁶⁴

Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan mukaisesti Liettua kuului Neuvostoliiton etupiiriin. Miehitystä kesti kesästä 1940 kesään 1941, jolloin Saksa miehitti maan osana operaatio Barbarossaa. Saksan hävittyä maailmansodan Latvia joutui jälleen osaksi Neuvostoliittoa muiden Baltian maiden ohella. Tässä yhteydessä Latvian sosialistinen Neuvostotasavalta menetti osan itsenäiseen Latviaan kuuluneesta Latgalliasta.⁶⁵

Neuvostoliiton romahtaessa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa Latvia yhdessä muiden Baltian maiden kanssa aloitti tien kohti itsenäisyyttä. Latviassa päätettiin toukokuussa 1989, että yleisvaltakunnalliset lait astuvat maassa voimaan vasta sen jälkeen kun ne on hyväksytty maan

⁶³ Alenius 2000 s. 205–206; Grant Watson 1965 s. 53–57; Plakans 1995 s. 119.

⁶⁴ Alenius 2000 s. 208–215; Kari 2001b s. 238; Plakans 1995 s. 133–134.

omassa parlamentissa. Lisäksi itsenäisydenaikaiset lippu ja vaakuna palautettiin käyttöön. Neuvostoliiton johto vastasi tammikuussa 1991 hyökkäyksellä, jossa viisi ihmistä kuoli Riassa. Kun vanhoilliset kommunistit tekivät vallankaappausyrityksen Venäjällä, päätti Latvia julistautua itsenäiseksi 21. elokuuta 1991. Itsenäistymisprosessi eteni nopeasti, sillä maa sai mandaatin esimerkiksi Yhdistyneissä kansakunnissa jo saman vuoden syyskuussa. Vuonna 2004 Latviasta tuli sekä Pohjois-Atlantin puolustusliitto NATO:n että Euroopan unionin jäsen.⁶⁶

JUGOSLAVIA

- 1.12.1918 Serbian prinssihallitsija Alexander Karadjordjević ilmoitti Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunnan syntyneen
- 28.11.1920 Parlamenttivaalit
- 28.6.1921 Perustuslaki hyväksyttiin parlamentissa

Serbian kuningaskunta syntyi Bysantin hallitsemalle alueella Balkanilla. Serbia irtautui Bysantista 1180-luvulla ja itsenäistyi, mutta vuonna 1389 käydyn Kosovopoljen taistelun jälkeen serbit joutuivat tunnustamaan osmanien yliherruuden. Osmanien ylivaltaa kesti aina vuoteen 1856, jolloin Krimin sodan rauhanteossa Serbian kuningaskunta perustettiin uudelleen. Slovenia puolestaan oli Bysantin, Frankkien ja vielä Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan alamaisia, kunnes Habsburgit valloittivat alueen 1200-luvulla: tämän jälkeen maa kuului Itävaltaan. Kroaatit saapuivat asuinsijoilleen 600-luvulla ja hallitsivat 900-luvun alkupuolella myös sloveenien ja serbien alueita, mutta menettivät ne lopulta serbeille. Kroaatit olivat välillä Unkarin alaisuudessa, mutta Habsburgit valloittivat heidän asuinalueensa 1400-luvulla. Itävalta ja osmanit kävivät sotia myös Kroatian omistuksesta, mutta lopullisesti Itävalta sai alueen vuonna 1699 Karlowitzin rauhassa. Vuonna 1868 muodostettiin Unkarin kruununmaa Kroatia-Slavonia.⁶⁷

⁶⁵ Alenius 2000 s. 237–250; Kari 2001b s. 238–239.

⁶⁶ Alenius 2000 s. 276–281; Kari 2001b s. 239–242.

⁶⁷ Kari 2001b s. 199–200; Kari 2002a s. 220–223, 258.

Jugoslavian kuningaskunta oli luomus, joka ei lopulta kestänyt eri kansojen yhdistämistä samaan valtioon. Serbian kuningaskunta ilmoitti heti ensimmäisen maailmansodan puhjettua, että se pyrki kaikkien eteläslaavilaisten kansojen yhdistämiseen yhteen maahan. Maan johdossa ja keskeisenä osana tulisi olemaan Serbian kuningaskunta. Itse sota, joka alkoi serbinationalistin Sarajevossa ampumista luodeista, sujui aluksi Serbialta hyvin. Syksyllä 1915 Itävallan ja Saksan armeijat aloittivat hyökkäyksen, jonka seurauksena serbialaiset joutuivat pakenemaan aina Adrianmeren rannikolle asti. Sieltä ranskalaiset ja britit evakuoivat sotilaat Korfun saarelle. Pakomatalla kuoli yli kolmannes mukana olleista serbialaissotilaista. Korfulla heinäkuussa 1917 pidetyssä kokouksessa annettiin niin sanottu Korfun julistus. Siinä päätettiin perustaa Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunta. Viimeisenä uuden valtakunnan rajoista hyväksyttiin Italian-vastainen raja vuonna 1924. Italia sai siinä alueita, joilla asui sloveeneja ja kroaatteja.⁶⁸

Ensimmäiset parlamenttivaalit järjestettiin marraskuussa 1920. Suurimmaksi puolueeksi valittiin Demokraattinen puolue, joka esiintyi jakamattoman Jugoslavian nimissä. Sen sijaan toiseksi suurin puolue Radikaali kansanpuolue oli selkeästi serbinationalistinen. Maan uusi perustuslaki hyväksyttiin kesäkuussa 1921, mutta suurinta valtaa maassa käytti kuningas. Hän saattoi kutsua parlamentin koolle, nimittää virkamiehet ja pääministerin ja hallitus oli vastuussa kuninkaalle eikä parlamentille. Vuonna 1929 kuningas Aleksanteri kaappasi maassa vallan sen jälkeen kun parlamentin istunnossa oli tapettu talonpoikaisjohtaja Stjepan Radić. Aleksanteri murhattiin puolestaan vuonna 1934, mutta hän ehti ennen sitä hyväksyttää uuden perustuslain. Hän poikansa Pietari oli vielä alaikäinen ja valtaa piti sijaishallitsija prinssi Paul. Jugoslavian hajanaisuus korostui 1930-luvun kuluessa, erityisesti kroaatit halusivat itsenäisemmän aseman. Toisen maailmansodan aikana Jugoslavia antautui nopeasti Saksalle, mutta vastarintaliike oli aktiivinen koko sodan ajan. Eräs tunnetuimmista partisaaneista oli kommunisti Josif Bros Tito, joka sodan

⁶⁸ Brilliant–Møller 1953 s. 58–60; Lautela–Palo 1992 s. 143–147; Mitrović 2003 s. 42–43.

jälkeen nousi maan johtoon. Maailmansodan aikana eri ryhmittymät suorittivat laajoja joukkomurhia, joissa kuoli tuhansia ihmisiä. Sodan jälkeen vuonna 1946 hyväksyttiin uusi perustuslaki, joka muistutti paljon Neuvostoliiton vuoden 1936 perustuslakia. Tito ohjasi kuitenkin Jugoslavian omille teilleen ja alkujaan hyvät suhteet Neuvostoliiton kanssa kariutuivat.⁶⁹

Jo Titon elinaikana vallinnut levoton tasapaino eri kansallisuuksien välillä purkautui toden teolla Jugoslavian hajottua yhdessä muiden sosialistimaiden kanssa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Alueella käytiin verinen sisällissota, jonka seurauksena Jugoslavia hajosi ja sen entisellä alueella on vuonna 2007 kuusi erillistä valtiota.⁷⁰

IRLANTI

18.9.1914	Ison-Britannian kuningas hyväksyi lain Irlannin itsehallinnosta
24.–29.4.1916	Pääsiäiskapina
23.12.1920	Ison-Britannian parlamentin alahuone hyväksyi lain Irlannin hallinnosta
11.7.1921	Aselepo Irlannin tasavaltalaisarmeijan ja Ison-Britannian hallituksen välillä
6.12.1921	Sopimus Irlannin vapaavaltiosta
24.5.1923	Vapaavaltiolain vastustajat ja kannattajat solmivat aselevon

Irlannin historian liittyvät niin iirit, keltit kuin viikingitkin. Englanti valloitti saarta 1500-luvulta alkaen. Oliver Cromwell hyökkäsi, mestattuaan Englannin kuningas Kaarle I:n Irlantiin valiosotilaidensa eli niin sanottujen rautakylkien kanssa vuonna 1649 ja murhasi jopa kokonaisia kyliä. Irlanti pysyi rauhattomana alueena Ison-Britannian omistusten joukossa. Vuosien 1845–1852 nälänhätä joko tappoi tai ajoi siirtolaisiksi Amerikkaan suuren määrän irlantilaisia. 1800-luvun lopulta Ison-Britannian parlamentissa tuotiin useita kertoja esille esitys Irlannille annettavasta itsehallinnosta, mutta se ei onnistunut ennen kuin vuonna 1920.⁷¹

⁶⁹ Brilliant–Møller 1953 s. 64–69; Kari 2001a s. 360–362; Lautela–Palo 1992 s. 148–166.

⁷⁰ Kari 2001a s. 364–369; <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=17195&contentlan=1&culture=fi-FI>.

Irlannin itsenäistyminen ei käynyt niin helposti kuin muiden esimerkkimaiden. Pitkällisen väänön jälkeen Ison-Britannian parlamentin alahuone hyväksyi lain Irlannin itsehallinnosta kahteen otteeseen vuonna 1913, mutta vastaavasti ylähuone hylkäsi esityksen kahdesti. Erityisesti protestanttienemmistöisessä Ulsterissa pelättiin itsehallintolakia, koska sen uskottiin johtavan katolisten ylivaltaan. Niin syntyivät aseistautuneet Ulsterin vapaaehtoisjoukot ja vastaavasti myös katolisten omat joukot. Vuonna 1914 alahuone hyväksyi lain kolmannen kerran, jolloin se astui voimaan huolimatta ylähuoneen vastustuksesta. Lain voimaansaattamista kuitenkin lykättiin ensimmäisen maailmansodan puhjettua.⁷²

Itsehallintolain voimaantulon lykkääntyminen suututti nationalisteja ja vuonna 1916 he suunnittelivat kapinaa, joka alkaisi pääsiäissunnuntaina. Hanke epäonnistui jo alkujaan siinä, että eräät kapinan johtohenkilöistä yrittivät peruuttaa sen viime hetkellä ja toiset taas peruuttivat peruutuksen. Loppujen lopuksi vain noin viidesosa alkujaan kymmenestä tuhannesta vapaaehtoisesta saapui paikalle. Vaikka kapinalliset saivatkin haltuunsa muun muassa Dublinin postitalon ja eräitä muita keskustan rakennuksia, päättyi kapina antautumiseen viikon taistelujen jälkeen. Ison-Britannian hallitus rankaisi ankarasti hävinneitä kapinallisia: viisitoista sen johtomiehistä teloitettiin. Teloitettujen joukossa olivat muun muassa Irlannin tasavaltalaisen veljeskunnan johtajat runoilija Padraic Pearse ja Tom Clarke sekä Irlannin sosialistisen tasavaltalaisarmeijan johtaja James Connolly. Moni irlantilainen oli tuominnut kapinan, mutta tuomioiden antamisen jälkeen mielipiteet muuttuivat. Irlantilaisten usko parlamentarismiin keinoihin väheni ja moni antoi tukensa Arthur Griffitsin perustamalle Sinn Féinille. Vuoden 1918 parlamenttivaaleissa Sinn Féinin edustajat saivat kaikkiaan 73 paikkaa irlantilaisille varatuista 105 parlamenttipai-

⁷¹ Kari 2001a s. 171–183.

⁷² Kari 2001a s. 184.

kasta. Nämä jäivät kuitenkin pois parlamentista ja perustivat oman Irlannin parlamentin, jonka ensimmäinen kokoontuminen oli tammikuussa 1919.⁷³

Iso-Britannia ei kuitenkaan hyväksynyt Irlannin omaa parlamenttia vaan lähetti saarelle lisää sotilaita. Alkoi kiivas sissisodan vaihe, jonka toisena osapuolena oli aiempien aseellisten järjestöjen pohjalle luotu Irlannin tasavaltalaisarmeija IRA, johdossaan Michael Collins. Vuonna 1920 Ison-Britannian parlamentti hyväksyi Irlannin hallintolain, jolla Irlantiin oli tarkoitus luoda kaksi parlamenttia, toinen Ulsteriin ja toinen muuta Irlantia varten. Molemmille alueille annettiin edelleen oikeus lähettää edustajia myös Ison-Britannian parlamenttiin. Kun vaalit järjestettiin, voittivat unionistit pohjoisessa ja Sinn Féinin jäsenet muualla. Jälkimmäiset eivät kuitenkaan suostuneet ottamaan vastaan edustajapaikkojaan ja niin sissisota jatkui. Lopulta heinäkuussa 1921 saatiin ulkomaiden, erityisesti Yhdysvaltojen ja maassa asuneiden irlantilaisten painostuksesta aikaan aselepo. Saman vuoden joulukuussa saatiin aikaan uusi sopimus, jolla Irlannista tehtiin vapaavaltio. Irlannilla oli oma parlamentti, mutta maan muodollinen päämies oli edelleen Ison-Britannian kuningas. Ulsterin kuusi kreivikuntaa jätettiin vapaavaltion ulkopuolelle. Irlantilaisista sopimuksen allekirjoittivat Griffiths ja Collins.⁷⁴

Irlannissa alkoi kuitenkin sisällissota sopimuksen kannattajien ja sen vastustajien välillä. Tasavaltalaisiksi itseään kutsuneiden sopimuksen vastustajien johdossa oli Éamon De Valera. Iso-Britannia tuki vapaavaltion joukkoja muun muassa aseistuksella. Lopulta, kun yli kymmenentuhatta IRA:n kannattajaa oli vangittuna, katsoi IRA taistelun toivottomaksi ja suostui aselepoon toukokuussa 1923. Vapaavaltioasemaa kesti aina vuoteen 1936, jolloin Ison-Britannian kuninkaan Edward VII:n luopuessa kruunusta lakkautettiin Irlannin kenraalikuvernöörin virka ja ku

⁷³ Hopkinson 2002 s. 13–18; Kari 2001a s. 184–185.

⁷⁴ Kari 2001a s. 185–186; Keogh 1995 s. 1–18.

mottiin Ison-Britannian hallitsijan veto-oikeus Irlantia koskevista asioista. Seuraavana vuonna parlamentti hyväksyi uuden perustuslain, jolla Irlannista tuli täysin itsenäinen valtio.⁷⁵

Irlanti pysyi puolueettomana toisessa maailmansodassa. Ongelmaksi on muodostunut Pohjois-Irlannin asema: 1960-luvun lopulla alkoivat laajat väkivaltaisuuudet erilaisten kansalaisoikeusmarssien myötä. Niinpä alue otettiin Ison-Britannian hallituksen suoraan alaisuuteen vuonna 1972. Irlanti liittyi samaan aikaan Ison-Britannian kanssa EEC:n jäseneksi vuonna 1973, mikä nosti maan talouden uuteen nousuun.⁷⁶

MUUT ALUEET

Armenia

Vuonna 1917 Armenia, Georgia ja Azerbaidžan perustivat Transkaukasian liittovaltion, joka kuitenkin hajosi sisäisiin riitoihin jo seuraavana vuonna. Armenian eli Jerevanin tasavalta kiisteli Turkin kanssa Karsin alueesta, joka ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Sèvresin rauhassa oli luvattu liittää Armeniaan. Turkki tunnusti Armenian itsenäisyyden, mutta lopulta Turkin toimien seurauksena uusi valtio ei sisältänyt Karsin aluetta, joka alkujaan oli kuulunut Osmanien valtakuntaan. Puna-armeija valloitti Armenian voitettuaan valkoisten venäläisten armeijan ja niin Armenia liitettiin Transkaukasian neuvostotasavaltaan. Vuonna 1936 perustettiin Armenian neuvostotasavalta. Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä myös Armenia itsenäistyi vuonna 1991, joskin se liittyi Itsenäisten valtioiden jäseneksi. Se kuitenkin hyväksyttiin myös Yhdistyneiden kansakuntien jäseneksi vuonna 1993. Armenia soti naapurimaa Azerbaidžanin

⁷⁵ Kari 2001a s. 186–187.

⁷⁶ Kari 2001a s. 187–189.

kanssa armenialaisten pääosin asuttaman Vuoristo-Karabahin hallinnasta ja sota päättyi tulitaukoon tammikuussa 1994.⁷⁷

Azerbaidžan

Azerbaidžan liittyi yhdessä Georgian ja Armenian kanssa Transkaukasian liittotasavaltaan vuonna 1917, mutta tämän hajottua jo seuraavana vuonna maa itsenäistyi. Puna-armeija valloitti maan jo vuonna 1920 ja se liitettiin Transkaukasian neuvostotasavaltaan. Azerbaidžanilaisten asuttaman alueen eteläosa jäi vuoden 1921 rauhansopimuksen myötä myöhemmälle Iranille. Vuonna 1936 muodostettiin oma Azerbaidžanin neuvostotasavalta. Toisen maailmansodan jälkeen eteläosat vaativat itselleen itsenäisyyttä, mutta Iran kukisti kapinan. Azerbaidžan itsenäistyi vuonna 1991 monien muiden maiden tavoin Neuvostoliiton hajottua. Maa soti Armenian kanssa Vuoristo-Karabahin omistuksesta aina vuoden 1994 tulitaukoon asti.⁷⁸

Danzig

Danzigin vapaakaupunki perustettiin vuonna 1919 Versaillesin rauhansopimuksen myötä, koska saksalaisenemmistöistä kaupunkia ei haluttu liittää Puolaan, muttei myöskään Saksaan. Alle 2 000 neliökilometrin suuruinen kaupunkivaltio oli sisäisesti itsenäinen, mutta sen ulkopoliittikaa johti Puola, mikä johti useisiin kiistoihin. Kansallissosialistit saivat johtavan aseman Danzigissa 1930-luvulla ja Saksa vaatikin kaupungin liittämistä Saksaan. Toisen maailmansodan jälkeen kaupunki liitettiin Puolaan nimellä Gdansk.⁷⁹

⁷⁷ Barsegian 1998 s. 228–229; Kari 2000 s. 100-101.

⁷⁸ Kari 2000 s. 126–128.

Georgia

Georgia julistautui itsenäiseksi toukokuussa 1918 ja sai tunnustuksen kaikkiaan 22 maalta. Valkoisten venäläisten armeijan kärsittyä tappion puna-armeijalle päättyi myös Georgian itsenäisyys, sillä puna-armeija valloitti maan alkuvuodesta 1920. Georgia liitettiin osaksi Transkaukasian neuvostotasavaltaa. Maa itsenäistyi uudelleen vuonna 1991 hyvin sekavassa tilanteessa eikä alue ole rauhoittunut tämän jälkeenkään muun muassa abhasien itsenäisyyspyrkimysten takia.⁸⁰

Toukokuussa 1917 perustettiin Kaukasuksen vuoristoalueiden asukkaiden Unioni. Georgian naapurissa Abhasiassa perustettiin oma neuvosto marraskuussa 1917. Neuvoston edustusto oli paikalla, kun Georgian oma kansallisneuvosto perustettiin ja maat solmivat läheiset suhteet. 11. toukokuuta 1918 perustettiin Pohjois-Kaukasian tasavalta, johon kuuluivat muun muassa Dagestan, Ossetia, Kabardia ja Abhasia. Georgian joukot kuitenkin valloittivat Abhasian alueen kesäkuussa 1918. Välivaiheen jälkeen maaliskuussa 1919 Abhasia sai autonomisen aseman osana Georgiaa. Abhasian asema sosialistisena tasavaltana – jonka se sai puna-armeijan miehitettyä Georgian – päättyi 1930-luvulla ja alue liitettiin Georgiaan.⁸¹

Itävalta

Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian hajoamisen jälkeen Itävallan asema merkittävänä tekijänä Euroopan politiikassa päättyi. Vuoden 1920 perustuslain mukaisesti maasta tuli liittotasavalta. Tappiollinen maailmansota tuhosi maan talouden ja Kansainliitto joutui antamaan sille talousapua vuonna 1922: keskeinen syy talousavun myöntämiseen oli myös se, että Kansainliitto halu

⁷⁹ Kari 2000 s. 284-285.

⁸⁰ Kari 2001a s 54–57; Nichol 2002 s. 2.

si estää Itävallan liittymisen Saksaan. Itävallan suurimmat puolueet sotienvälisenä aikana olivat kristillissosiaaliset ja sosialistit. Molemmat puolueet perustivat myös aseistettuja suojajoukkoja. Vuonna 1933 liittokansleri Engelbert Dollfuss kaappasi vallan, mutta Itävallan kansallissosialistit murhasivat hänet seuraavana vuonna. Saksa miehitti Itävallan vuonna 1938 ja liitti sen valtakuntaansa. Toisen maailmansodan jälkeen Itävalta oli jaettuna neljän voittajamaan kesken miehitysvyöhykkeisiin, ja uusi vuoden 1920 linjoilla ollut perustuslaki hyväksyttiin. Miehitysjoukot poistuivat vuonna 1955. Maa liittyi Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995.⁸²

Memel

Paikalliset asukkaat rakensivat Kuurinmaan eteläosaan Niemen-joen suulle Klaipeda-nimisen linnoituksen 1200-luvun alussa. Saksalainen ritarikunta hävitti tämän linnoituksen, mutta rakensi tilalle uuden, jonka nimeksi tuli Memelburg. Vuonna 1442 Liettuan ja Preussin välisessä Melno-Seen rauhassa sovittiin alueen kuuluvan Preussille. Tämä sopimus oli voimassa aina vuoteen 1919 asti, jolloin Memelistä tehtiin vapaakaupunki. Aluetta miehittivät ranskalaiset vuoteen 1923 asti, jolloin Liettua valloitti kaupungin ja nimesi sen jälleen Klaipedaksi. Kansallissosialistinen Saksa vaati aluetta takaisin itselleen, ja Liettua luovuttikin sen Saksalle 22. maaliskuuta 1939. Toisen maailmansodan jälkeen kaupunki liitettiin jälleen Liettuaan ja on nykyään itsenäisen Liettuan ainoa ympärivuotisesti jäätymätön satamakaupunki.⁸³

Tuva

Tuvan paikallinen eliitti julistautui itsenäiseksi ensimmäistä kertaa jo vuonna 1912, naapurimaa Mongolian esimerkin innoittamana. Venäjän kolonisaatiopyrkimysten takia hanke ei tällöin

⁸¹ Kari 2001a s. 55; Lak'oba 1999 s. 89–91.

⁸² Kari 2001a s. 309–311.

kuitenkaan onnistunut, mutta vuonna elokuussa 1921 Tannu-Tuvan kansantasavalta perustettiin. Itsenäisyys ei kuitenkaan ollut täydellinen, sillä maan ulkopoliittika uskottiin Neuvosto-Venäjälle ja Tannu-Tuvassa – Tannu eli taiga pudotettiin nimestä vuonna 1926 – asuneet venäläiset olivat sopimuksen mukaan Venäjän perustuslain alaisia. Tuvassa tehtiin kolme perustuslakia vuosina 1922, 1924 ja 1926. Maan päämiehenä toimi aina vuoden kerrallaan yksi maan seitsemän piirin johtajasta – nämä seitsemän muodostivat pienen khuruldinin presidiumin. Neuvostoliitto tunnusti Tuvan itsenäisyyden vuonna 1924 ja Mongolia vuotta myöhemmin. Maa kuitenkin ajautui yhä enemmän Neuvostoliiton ohjaukseen ja esimerkiksi vuonna 1929 peruttiin ”riistäjiltä” ja laamoilta äänioikeus.⁸⁴

Vuodesta 1932 alkaen Tuva yritti tehdä pesäeroa sosialistiseen Neuvostoliittoon. Venäläinen työkolonia hajotettiin ja siellä asuneet siirtolaiset alistettiin Tuvan lakien alle. Myös kollektiivituloja purettiin ja yksityinen kaupankäynti sallittiin. Neuvostoliitto ei hyväksynyt kehitystä ja pakotti Tuvan palaamaan sosialismin tielle. Niinpä vuosien 1938–1939 aikana maan lakeihin palautettiin sosialismin säädöksiä, mutta se ei tukahduttanut täysin vastarintaa. Ilmeisesti tästä syystä Tuva päätettiin liittää Neuvostoliittoon. Näin tapahtuikin loppuvuodesta 1944.⁸⁵

Unkari

Bolševikit kaappasivat vallan vastaperustetussa Unkarin tasavallassa maaliskuussa 1919. Naapurimaat käyttivät hyväkseen Unkarin sekasortoista tilannetta, ja niin sekä Tšekkoslovakian että Romanian joukkoja vyöryi maahan. Vastavallankumoukselliset onnistuivat tukahduttamaan bolševikkihallinnon jo elokuussa 1919 ja ajamaan myös naapurimaiden joukot pois. Vuoden 1920 perustuslaki teki maasta monarkian, mutta kuningas ei koskaan päässyt maan valtais

⁸³ Niitemaa-Hovi 1991 s. 85, 385, 396; The New Encyclopedia Britannica 1996 vol. 6 s. 902.

⁸⁴ Alatalo 1994 s. 22–25.

tuimelle ulkomaiden painostuksen vuoksi. Siksi Unkarin valtionhoitajana toiminut entinen vastavallankumousarmeijan amiraali Miklós Horthy toimi virassaan aina vuoteen 1945 asti. Toiseen maailmasotaan Unkari liittyi Saksan rinnalle vasta vuonna 1941, kun hyökkäys Neuvostoliittoon alkoi – tosin jo tätä ennen Unkari oli eri yhteyksissä tehnyt aluevaltauksia muun muassa Slovaakiassa ja Jugoslaviassa. Maailmansodan jälkeen kommunistit saivat yhä suuremman vallan, kunnes vuonna 1948 maasta tehtiin kansantasavalta. Unkarin pyrkimys eroon sosialistimaiden leiristä vuonna 1956 johti naapurimaiden väliintuloon ja useiden tuhansien unkarilaisten kuolemaan. Lopulta vuonna 1989 Neuvostoliitto ei enää pystynyt estämään Unkarin siirtymistä monipuoluejärjestelmään ja muuttumista tasavallaksi. Unkari liittyi Naton jäseneksi 1999 ja Euroopan unioniin vuonna 2004.⁸⁶

Valko-Venäjä

Ensimmäisen maailmansodan aikana Saksa oli valloittanut lähes koko Valko-Venäjän alueen. Lokakuun vallankumouksen jälkeen vuonna 1917 bolševikit nousivat valtaan myös Valko-Venäjällä, joka julistautui itsenäiseksi neuvostotasavallaksi vuonna 1919. Maan länsiosat liitettiin Puolaan vuonna 1921. Maan itäosat puolestaan liitettiin vuonna 1922 osaksi Neuvostoliittoa. Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena myös Valko-Venäjä itsenäistyi vuonna 1991. Maa oli ollut Yhdistyneiden kansakuntien jäsen kaiken aikaa, mutta nyt se pääsi toimimaan järjestössä itsenäisemmin. Maa on kuitenkin ollut kansainvälisessä paitsiossa 1990-luvun puolestavälistä alkaen, sillä Valko-Venäjä on ollut presidentti Aljaksandr Lukašenkan johtama diktatuuri.⁸⁷

YHTEENVETO

⁸⁵ Alatalo 1994 s. 26–29

⁸⁶ Kari 2002b s. 37–43.

Verrattaessa näitä kahdeksaa maata, joissa itsenäistyminen toteutui ja lisäksi Ukrainaa, voi helposti todeta ensimmäisen maailmansodan merkityksen kaikkien maiden itsenäistymisprosessille. Irlannin kohdalla tämä tosin tarkoitti sitä, ettei maan toivoma itsehallintolaki voinut astua voimaan sodan takia. Lisäksi Venäjä liittyi oleellisesti monien maiden historiaan, olihan seitsemän maata joko kokonaan tai ainakin osin Venäjältä irtautuneita. Lisäksi itsenäistymisen jälkeinen poliittinen linja oli hyvin yhtenäinen, Jugoslaviaa lukuun ottamatta kaikki maat valitsivat parlamentaarisen demokratian.

Kolmessa maassa – Suomessa, Ukrainassa ja Irlannissa – tapahtui vallankumous, vallankaappaus tai kapina: vain kaikissa näissä maissa oli myös sisällissota. Suomessa ja Ukrainassa kaappauksista yrittivät vasemmistolaiset ryhmät, mutta Irlannin kohdalla kyseessä oli vapaavaltiosopimuksen kannattajien ja vastustajien välinen sota. Sen sijaan sotaa entistä isäntämaata tai entisiä isäntämaita vastaan kävivät Tšekkoslovakiaa ja Jugoslaviaa lukuun ottamatta kaikki maat. Bolševikkien vallankumouksen jälkeen Neuvosto-Venäjä antoi Suomelle sangen helposti itsenäisyyden, mutta Baltian maiden ja Puolan kanssa puna-armeija soti pitkään. Baltian maiden pelastukseksi tuli lopulta niin sanotun valkoisen armeijan hyökkäys: puna-armeija halusi siirtää joukkoja pois länsirajalta pysäyttämään etelästä ja idästä tullutta hyökkäystä. Puola, vaikka päättikin olla tukematta valkoisten venäläisten hyökkäystä, sai puna-armeijan ankarimmat hyökkäykset osakseen. Puola olikin viimeinen naapurimaista, joka solmi rauhan Neuvosto-Venäjän kanssa maaliskuussa 1921.

Kaikkiin maihin luotiin omat armeijat, mutta useissa apua tuli myös ulkopuolelta. Saksa tai saksalaisia joukkoja oli auttamassa Suomessa, Virossa, Latviassa, Liettuaissa ja Ukrainassa ainakin

⁸⁷ Kari 2002b s. 67–69.

jossain vaiheessa itsenäistymiskehitystä. Saksan merkitys kuitenkin väheni huomattavasti sen jälkeen kun maa oli antautunut ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

Jatkokehityksessä puolestaan monissa maissa tapahtui ennen toista maailmansotaa vallankaappaus. Erikoisin tapaus lienee Jugoslavia, jossa maata hallinnut kuningas kaappasi vallan. Toisen maailmansodan jälkeen sen sijaan kaikkien tilanne muuttui, Viro, Latvia ja Liettua menettivät itsenäisyytensä, Puola, Tšekkoslovakia ja Jugoslavia joutuivat Neuvostoliiton etupiiriin ja Suomi hävisi sotansa Neuvostoliittoa vastaan. Toisaalta nykyään kaikki edellä mainitut maat tai osa niistä on jo Euroopan unionin jäseniä.

LÄHDELUETTELO

KIRJALLISUUS

Alatalu, Toomas: Tuvan kansan lyhyt itsenäisyys. Suomennos Ohto Manninen. Historiallinen Aikakauskirja 1/1994.

Alenius, Kari: Viron, Latvian ja Liettuan historia. Atena Kustannus 2000.

Barsegian, Igor: Armenian Nationalism – Past and Present teoksessa Ole Høiris ja Sefa Martin Yürükel (toim.): Contrasts and Solutions in the Caucasus. Århus University Press 1998.

Boswell, A. Bruce – Vibart Dixon, M: Puolalaiset teoksessa Walter Hutchinson (toim.): Kansakuntien vaiheet osa IV (Story of the Nations), suomennos Eino Suolahti, Antero Manninen, Kalle Salo. WSOY 1952.

Brilliant, Oscar – Møller, Erik: Jugoslavalaiset teoksessa Walter Hutchinson (toim.): Kansakuntien vaiheet osa V (Story of the Nations), suomennos Eino Suolahti, Antero Manninen, Kalle Salo. WSOY 1953.

The New Encyclopedia Britannica. Vol 6. 15th edition. Encyclopedia Brtiannica Inc., 1994.

Eskelinen, Heikki: Miehitetty Suomi 1914–17 teoksessa Seppo Zetterberg (päätoim.): Muutosten vuosisata 2. WSOY 1993a.

Eskelinen, Heikki: Suomen itsenäistyminen teoksessa Seppo Zetterberg (päätoim.): Muutosten vuosisata 2. WSOY 1993b.

Grant Watson, Herbert A.: The Latvian Republic. The Struggle for Freedom. George Allen & Unwin Ltd 1965.

Hopkinson, Michael: the Irish War of Independence. McGill-Queen´s University Press 2002.

Hovi, Kalervo: Puolan historia. Otava 1994.

Kalvoda, Josef: The Origins of Czechoslovakia teoksessa Norman Stone – Eduard Strouhal (ed.): Czechoslovakia: Crossroads and Crises, 1918–88. The Macmillan Press Ltd., 1989, 2. painos 1992.

Karemaa, Outi: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923. Bibliotheca Historica 30. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.

Kari, Risto: Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 1. Abbasidit-etruskit. Tammi 2000.

Kari, Risto: Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 2. Falklandinsaaret–juutit. Tammi 2001a.

Kari, Risto: Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 3. Kaaria–Määri. Tammi 2001b.

- Kari, Risto: *Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 4. Nabatealaiset–Romania*. Tammi 2001c.
- Kari, Risto: *Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 5. Rooma–Tyylos*. Tammi 2002a.
- Kari, Risto: *Historian ABC. Kaikkien aikojen valtiot 6. Ubit–ölöötit*. Tammi 2002b.
- Keogh, Dermot: *Twentieth-century Ireland: Nation and State*. St. Martin's Press, New York 1995.
- Lak'oba, Stanislav: *History: 1917–1989* teoksessa George Hewitt (toim.): *The Abkhazians. A Handbook*. Caucasus World, 5. 1999.
- Lautela, Yrjö – Palo, Jyrki: *Jugoslavia. Kansakunta, jota ei ollut. Kleio ja nykypäivä -sarja*. Valtion painatuskeskus 1992.
- Luntinen, Pentti: *Autonomian vahvistamisyrittäminen teoksessa Ohto Manninen (toim.): Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 1 Irti Venäjästä*. Valtion painatuskeskus 1992a.
- Luntinen, Pentti: *Itsenäisyys ajatus itää roudan alla teoksessa Ohto Manninen (toim.): Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 1 Irti Venäjästä*. Valtion painatuskeskus 1992b.
- Luntinen, Pentti: *Itsenäisyysajatus kypsyy teoksessa Ohto Manninen (toim.): Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 1 Irti Venäjästä*. Valtion painatuskeskus 1992c.
- Magocsi, Paul Robert: *A History of Ukraine*. University of Washington Press. 1996, 3. painos 1998.
- Manninen, Turo: *Kaartit vastakkain teoksessa Ohto Manninen (toim.): Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 1 Irti Venäjästä*. Valtion painatuskeskus 1992.
- Mattila, Jukka I. – Kemppe, Jarkko: *Viron vapaussota 1918–1920*. Sotaperinteen seuran julkaisusarja nro 13. Gummerus kirjapaino 2006.
- Mitrović, Andrej: *The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference, 1914-20* teoksessa Dejan Djokić (ed.): *Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918-1992*. The University of Wisconsin Press 2003
- Nichol, Jim: *Georgia: Basic Facts* teoksessa T. O. Sirap (ed.): *Georgia. Current Issues and Historical Background*. Nova Science Publishers 2002.
- Niitemaa, Vilho – Hovi, Kalervo: *Baltian historia*. 2. painos. Tammi 1991.
- Piilonen, Juhani: *Rintamien selustassa teoksessa Ohto Manninen (toim.): Itsenäistymisen vuodet 1917–1920*. Valtion painatuskeskus 1993.
- Pilipenko, Viktor – Kasjanov, Georgi: *Ukrainan historia*. Suomennos Eeva Kapanen. Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti. 1997.
- Plakans, Andrejs: *The Latvians. A Short History*. Hoover Institution Press Publications 422, 1995.

Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920 I. 3. painos. WSOY 1987.

Prizel, Ilya: National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine. Cambridge Russian, Soviet and Post-Soviet Studies 103. Cambridge University Press 1998.

Subtelny, Orest: Ukraine. A History. University of Toronto Press. 1988.

Vibart Dixon, M: Baltian kansat teoksessa Walter Hutchinson (toim.): Kansakuntien vaiheet osa IV (Story of the Nations), suomennos Eino Suolahti, Antero Manninen, Kalle Salo. WSOY 1952a.

Vibart Dixon, M.: Tšekkoslovakialaiset teoksessa Walter Hutchinson (toim.): Kansakuntien vaiheet osa IV (Story of the Nations), suomennos Eino Suolahti, Antero Manninen, Kalle Salo. WSOY 1952b.

Westwell, Ian: Ensimmäinen maailmansota. Tärkeimmät sotatapahtumat päivä päivältä. Suomennos Veikko Ahola, Matti Ahola, Irmeli Kuhlman, Jorma Luotio. Alkuteos World War I, Day by Day 2000. Gummerus 2004.

Winter, J. M.: I maailmansota (The Experience of World War I). Sarjassa Seppo Zetterberg (päätoim.): Muutosten vuosisata 2. Suomennos Heikki Eskelinen. WSOY 1993.

INTERNETSIVUSTOT

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=17195&contentlan=1&culture=fi-FI>. Suomen ulkoministeriön sivusto maista, joissa Suomella on edustusto ja jotka Suomi on tunnustanut.

<http://www.mzv.cz/wwwo/default.asp?NoObl=1&ParentIDO=14297&ido=14297&amb=3&idj=2>. Tšekin tasavallan Euroopan unionin lähetystön sivu, jolla kerrotaan muun muassa maan historian tärkeitä päivämääriä.